

Türk Ceza Muhakemesi Hukukundaki Soruşturma Evresinin Tarihi Gelişimi^(*)

Historical Development of the Investigation Phase in Turkish Criminal Procedure Law

Yakup DURANOĞLU

Doktor

Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı

Anahtar Kelimeler

*Soruşturma Evresi,
İtham,
Tahkik,
Sümer Ceza Hukuku,
Roma Hukuku,
Müşterek Hukuk,
Aydınlanma Çağı
Hukuku,
Türk Ceza Muhakemesi
Hukuku.*

Öz

Bu araştırmamızda, ceza muhakemesi hukukumuzdaki evrelerden biri olan soruşturma evresinin tarihi gelişimi incelenmiştir. Bu çerçevede, ceza muhakemesinde soruşturma evresini etkileyen sistemler başta olmak üzere, tarihi süreçte soruşturma evresinin nasıl ve kim tarafından yürütüldüğü araştırılmıştır. Çalışmamızda, elde mevcut bilgilerden, Sümerler Döneminden başlayarak Roma Dönemi, Müşterek Hukuk ve Aydınlanma Dönemlerinde soruşturma evrelerinin nasıl yürütüldüğü, Türk hukukunda soruşturma evresinin tarihi gelişiminin aşamaları incelenmiştir. Tarihi gelişim dikkate alındığında, özellikle mevcut sosyal ve siyasi durumun soruşturma evresinin şekillenmesinde ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Kişi hak ve özgürlüklerine son derece önem verilen günümüzde ise soruşturma evresinin önemi kendini göstermiştir. Bu temel bilgiler çerçevesinde çalışmamızın birinci başlığında tarihi perspektife ışık tutması bakımından önemli olduğunu düşündüğümüz ceza muhakemesindeki itham ve tahkik sistemleri ile işbirliği (karma) sistem açıklanmıştır. İkinci başlığında ise ceza muhakemesi hukukumuzda soruşturma evresinin oluşumuna tesir eden tarihi süreç Sümer hukukundan başlamak üzere incelenmiştir.

Keywords

*Investigation Phase,
Accusation,
Inquisition,
Sumerian Criminal
Law,
Roman Law,
Common Law,
Enlightenment Era
Law,
Turkish Criminal
Procedure Law.*

Abstract

In this research, the historical development of the investigation phase, one of the phases in our criminal procedure law, has been examined. In this context, it has been examined how and by whom the investigation phase was carried out in the historical process, especially the systems that affect the investigation phase in criminal procedure. In our study, based on the available information, how the investigation phases were carried out in the Sumerian, Roman, Common Law and Enlightenment periods, and the stages of the historical development of the investigation phase in Turkish law were examined. Considering the historical development, it is understood how important the current social and political situation was in shaping the investigation phase. In today's world, where individual rights and freedoms are given great significance, the importance of the investigation phase has shown itself. Within this framework, in the first headline of our study, the accusation and investigation systems and the cooperation (mixed) system in criminal procedure, which we think are important in terms of shedding light on the historical perspective, are explained. In the second headline, the historical process that affected the formation of the investigation phase in our criminal procedure law was examined, starting from the Sumerian law.

^(*) Araştırma Makalesi.
Hakem denetiminden geçmiştir.

Gönderim Tarihi: 23.09.2021, Makalenin Kabul Tarihi: 06.12.2021.

GİRİŞ

Türkçe Sözlük'te soruşturma, “*bir sorunu açıklığa kavuşturmak amacıyla bir idari veya adli makamın yönettiği, ilgililerden ve tanıklardan bilgi toplama, konuyu inceleme işi, tahkik, tahkikat*” olarak tanımlanmıştır¹.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 2. maddesinde, yetkili merciler tarafından suç şüphesinin öğrenilmesi anı ile iddianamenin kabul edilmesi (kabul edilmiş sayılması) anı arasında geçen evre soruşturma, soruşturmanın bittiği andan [iddianamenin kabul edilmesi (kabul edilmiş sayılması) anı] verilen kararın kesin hüküm halini alması anı arasında geçen evre ise kovuşturma olarak tanımlanmıştır.

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere soruşturma evresinin; yetkili mercilerce suç haberinin alınması anından itibaren başlayan ve haberdar olunan olayın suç olup olmadığı, eylemin kim veya kimler tarafından gerçekleştirildiğinin araştırıldığı bir süreç olduğu anlaşılmaktadır². Bu süreç sayesinde de kovuşturma evresi için hazırlık yapılarak suç teşkil ettiği değerlendirilen fiile yönelik delilleri içeren ciddi ithamların kovuşturma evresine aktarılması sağlanmakta³, böylelikle kovuşturmanın etkin ve süratle yapılmasına⁴ ve kovuşturma mercilerinin emek ve mesaisinin verimli kullanılmasına katkı sunulmaktadır.

Ceza muhakemesi açısından bir tarihçe çıkarabilmek için, öncelikle belirleyici etkenlerden ve kırılma noktalarından yola çıkmak büyük önem arz etmektedir. Bu belirleyici etkenlerin başında “devlet” olgusu bulunmaktadır. Devlet egemenliğinin bir sonucu olarak “suç hukuku” kamu hukukunun kapsamında sayılmış; suçun soruşturulması, kovuşturma ve suçun sabit olması halinde cezalandırma, kamusal nitelik kazanmıştır. Belirleyici etkenlerden diğer bazılarını ise Rönesans, Aydınlanma Dönemi ve Sanayi Devrimi olarak saymak mümkündür⁵.

Tarih boyunca soruşturma evresi çeşitli dönemlerde farklı şekillerde uygulanagelmiştir. Kimi dönemlerde soruşturma evresi hiç olmamış, kimi dönemlerde ise kısa süren bir zaman diliminde soruşturma yapıldığı ve hemen kovuşturma evresine geçildiği görülmüştür. Benzer şekilde soruşturma yapmaya yetkili makamlar da değişiklik göstermiştir. Kimi zaman özel kişiler, kimi zaman da kamu görevlileri soruşturmayı yürütmekle yetkili kılınmışlardır.

Tarihi süreç içerisinde soruşturma evresinin, uygulanan hukuk sisteminin türüne göre şekillendiği gözlenmektedir. Nitekim ceza muhakemesi olarak adlandırabileceğimiz uygulamaların ortaya çıktığı ilk dönemlerde ve doğu ülkelerinde, itham edilen ile itham eden arasında süregelen bir çatışmaya dayanan yargılama prosedürü, zamanla Roma ve Helen Uygarlıklarında gelişerek uygulanmaya devam etmiştir⁶. Devlet kurumunun gelişmesiyle birlikte, suçun tüm kamu düzenini sarstığı kabulü ve kamu menfaatlerinin korunması düşüncesiyle, suçların soruşturulması ve kovuşturulması yetki ve görevi re'sen ve devlet tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

Soruşturma evresinin gelişimi savcılık kurumunun gelişimi ile yakından ilişkilidir. Nitekim suç şüphesi altında olan kişileri itham eden, kamu düzenini koruyan ve kanunların uygulanmasını takip ederek muhakeme makamları nezdinde yürütmeyi temsil eden resmi görevlilerin ortaya çıkması, so-

¹ <https://sozluk.gov.tr/> (E.T.: 16.02.2020).

² YURTCAN, Erdener: *Ceza Yargılaması Hukuku*, 16. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 475. DURANOĞLU, Yakup: *Soruşturma Evresinde Toplanan Delillerin Değerlendirilmesi ve Kamu Davasının Açılması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021, s. 6.

³ PRADEL, Jean: “Çağdaş Sistemlerde Karşılaştırmalı Ceza Usulü, ISIC Kolokyumlarının Sentez Raporu”, (Çev.) DÖNMEZER, Sulhi: *Çağdaş Sistemlerde Karşılaştırmalı Ceza Usulü*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 1.

⁴ KUNTER, Nurullah / YENİSEY, Feridun: *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 11. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 38-39.

⁵ SELÇUK, Sami: “Eski Çağlarda Suç Hukuku”, *Prof. Dr. Nevzat Toroslu'ya Armağan*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2015, s. 1013.

⁶ ÜNAL, Ertuğrul: *Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s. 85.

ruşturma evresinin gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır⁷. Siyasi ve politik akımların etkisiyle savcılık ve dolayısıyla da soruşturma kurumu etkilenmiştir. Özellikle 19. yüzyıl ve sonrasındaki siyasi ve politik akımlar, insan haklarına verilen önem ve bu hakların uluslararası sözleşmelere konu edilmesi ile gelişen bilimsel yaklaşımlar soruşturma evresine de tesir etmiş⁸, soruşturma evresini yürüten kamu görevlilerinin nispeten yürütme erkinden oldukça bağımsız ve tarafsız bir konuma yaklaşmasına neden olmuştur.

Çalışmamızda, tarih öncesi dönemlerden başlamak üzere, ceza muhakemesi hukukunda soruşturma evresinin geçirdiği evrim ve bu evrimin Türk ceza muhakemesi hukukuna etkisi incelenmiştir.

I. CEZA MUHAKEMESİNDE SORUŞTURMA EVRESİNİ ŞEKİLLENDİREN SİSTEMLER

Soruşturma evresinin tarihi gelişimine değinmeden önce ceza muhakemesindeki sistemlere kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır, çünkü soruşturma evresinin incelenmesi, kabul edilen sistemin özelliklerine göre şekillenmektedir.

Bilindiği üzere ceza yargılamasına ilişkin sistemler; ülkenin hukuk tarihine ilişkin geçmişi, uygulanan ceza adaleti modeli çerçevesinde, ceza muhakemesi süjelerinin konumundan hareket ederek⁹ üçe ayrılmaktadır¹⁰. Bu sistemler; itham (“*adversarial*”), tahkik (“*inquisitorial*”) ve bu iki sistemin belirli bazı özelliklerini birlikte barındıran karma/işbirliği sistemidir.

Günümüzde, tarihsel süreç içinde yer bulmuş olan tahkik sisteminin tıpatıp aynısının uygulanabilirliği mümkün görülmemektedir. Ancak itham sistemi çeşitli değişim ve gelişmeler sergileyerek günümüzde de varlığını sürdürmektedir¹¹.

A. İtham Sistemi

Hemen hemen bütün toplumların tarihinde görülen sistem olduğu ifade edilen¹² itham sistemi “*ta-raf*”, “*hasım*” ya da “*hasımlı*” sistem olarak da adlandırılmaktadır¹³.

Şahsi davayı esas alan bu sistemde, devlet tarafından üstlenilen bir yükümlülük ve görev bulunmamakta; davacı, itham ettiği kişinin suçlu olduğunu ispatlamaya çalışmakta olup suçtan zarar gören (veya onun mirasçıları) ve sanık arasında ve tamamen eşit şartlarda yürüyen bir çelişme bulunmaktadır¹⁴. Anlaşılacağı üzere sistem, tarafların eşitliği ilkesine dayanmaktadır. Çünkü bu sistemin, eşitliğin ve diyalektik muhakemenin, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması açısından en etkili yöntem olduğuna inanılmaktaydı¹⁵. Bu anlamda ceza yargılaması, hukuk yargılaması gibi yürümekte ve hukuk yargılaması ile ceza yargılaması arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Tamamen pasif durumdaki hâkim tarafsız bir konumdadır ve muhakeme, itham edilen ile itham eden arasındaki diyalog olarak sürer. Hâkim kendiliğinden delil araştırmamakta ve önüne gelen deliller ile bağlı olmaktadır. Özel bir itham mevcut olmadan devlet organlarının suça müdahale edememesi sonucunu doğuran bu sistemde, toplumun genelini ilgilendiren olaylarda üçüncü kişiler de dava açabilmektedir¹⁶. Orta Çağ’ın ilk yarısı

⁷ EREM, Faruk: *Ceza Usulü Hukuku*, 2. Baskı, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1968, s. 138.

⁸ WOHLERS, Wolfgang: *Entstehung und Funktion der Staatsanwaltschaft*, Duncker und Humblot, Berlin, 1994, s. 22-27.

⁹ BİRTEK, Fatih: *AİHM, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Işığında Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 443.

¹⁰ KUNTER, Nurullah / YENİSEY, Feridun / NUHOĞLU, Ayşe: *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, (Ceza Muhakemesi Hukuku), 15. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 142; FEYZİOĞLU, Metin: *Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 52.

¹¹ BİRTEK, s. 443.

¹² TOROSLU, Nevzat / FEYZİOĞLU, Metin: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 20. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2020, s. 40.

¹³ ARICAN, Mehmet: *Ceza Adaleti Sistemi, Etkinliği ve İşleyişi*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 551.

¹⁴ KUNTER / YENİSEY / NUHOĞLU, s. 142; “*İtham sisteminde, herkesin ceza uyumsuzluğunu mahkeme önüne götürebilme hak ve yetkisi bulunduğundan “itham serbestisi” söz konusu olup, bu sistemde iddia ‘ferdi’dir.*” BİRTEK, s. 445.

¹⁵ ÜNAL, s. 86.

¹⁶ ŞİK, Hüseyin: *Türk Adli Yargı Sisteminde Savcılık Kurumu*, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2018, 80.

sında ve özellikle Germen hukukunda geçerli olan bu sistemin en ayırt edici özelliği ithamsız muhakeme olamayacağı esasına dayanmasıdır¹⁷.

İtham sistemi, devletin iddia tekeli eline alması, bu tekeli savcılar eliyle kullanması ve bu şekilde savcının yargılamada etkin şekilde görev almasından önce uygulanmıştı. Günümüzde ise Kara Avrupası'nda uygulanan sistemin aksine, tahkik sisteminin re'sen araştırma ilkesi gibi bazı özelliklerini benimsenmesine rağmen, Anglo-Sakson hukuk sisteminde ve özellikle İngiltere'de itham sisteminin etkili olduğu bir ceza muhakemesi usulü uygulanmaktadır¹⁸. Bu sistemin temel ilkeleri; aleniyet, sözlülük, vasıtasızlık ve çelişme olarak ifade edilmektedir¹⁹. Liberal bir yapı arz etmekle birlikte, güçlünün güçsüz üzerinde nüfuz kullanması, tehdit ve yıldırma, suçtan zarar görenlerin muhakemeyi takip etmek istememeleri veya buna cesaret edememeleri, mali külfetler vb. gibi nedenlerle suçların cezasız kalması gibi bazı sorunlu yönleri bulunmaktadır. Kovuşturma sürecinin öncesinde bir soruşturma süreci yürütülmeden dava açılması nedeniyle henüz deliller toplanmadığından mahkemelerde yığılmalara sebebiyet vererek dava sürelerinin uzadığı görülmektedir²⁰.

B. Tahkik Sistemi

Orta Çağ'da otoriter devletler ortaya çıktıkça toplum yararı bireyin yararının önüne geçmeye başlamış ve özellikle Orta Çağ'ın ikinci yarısından itibaren kilise hukukunun da etkisiyle itham sistemi yerini tahkik sistemine bırakmıştır. Toplumların merkezi otoritelere bağlanarak devlet kavramının güçlenmesinin bir sonucu olarak ve kralın dolayısıyla da devletin kendini koruma güdüsüyle, suç takibi ve cezalandırma işlemleri devletin ve kralın görevi olarak kabul edilmeye başlamıştır²¹.

Engizisyon ("*Inquisition*") Muhakeme Sistemi adı verilen ve milattan önce 1. yüzyılda bir ceza muhakemesi sistemi olarak uygulanmaya başlanmış olan bu sistem; hâkimin, hem davacı (itham eden) hem de hüküm veren kişiyi ("*inquisitor*"), suçtan zarar görenin önemli bir tanık olduğu, sanığın ise soruşturmanın konusunu oluşturan kişi olduğu esasına dayanmaktadır. Dolayısıyla sanık muhakeme süjesi değil, sadece soruşturmanın konusudur. Bu düşüncenin bir sonucu olarak sanık her türlü işkeneye müstahak görülmüştür²².

İmparatorluk Dönemi Roma hukukunda, özellikle Augustus Döneminde, devletin tahkikatta yer almasıyla birlikte kovuşturma ve soruşturmaya re'sen başlanması kavramı kendini göstermeye başlamıştır²³. Bu uygulamanın başlamasıyla, artık sivil bir şahsın ithamına gerek kalmaksızın kamu otoritesini temsil eden "*magistrate*" tarafından maddi gerçeğin araştırılmasına girişilecektir. Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabul etmesi sonrasında ise tahkik sistemi teolojik temelde de yer bulmuş ve dinden dönenlerin yargılanması yetkisi papazlara verilerek kilisenin etkisi ceza muhakemesinde hissedilmeye başlamıştır. Ceza davalarında çok sayıda keyfi muamele ile cinayet iddia ve şikâyetleri üzerine, Kara Avrupası hukukunun ilk ceza ve ceza muhakemesi kanunu olma özelliği taşıyan ve kovuşturma mecburiyeti ilkesini barındıran "*Constitutio Criminalis Carolina*" adı verilen Kanun'un 1532 yılında Almanya'da yürürlüğe girmesiyle muhakemenin resmiliği ilkesi (tahkik sistemi) uzun süren bir gelenek şeklinde uygulanmıştır. *Constitutio Criminalis Carolina*, ceza muhakemesi açısından büyük bir gelişmenin sembolü olmuş ve kamusal iddia-

¹⁷ "Germen Hukukunda da muhakeme yalnızca suçtan zarar gören ve onun akrabaları tarafından açılacak bir dava ile başlamaktaydı. Franklar devrinde ise, suçları kovuşturma yetkisi devlete geçmeye başlamıştır. Bu devirde Rügeverfahren (Aleni Tevbih) adı verilen bir muhakeme uygulanmaya başlanmıştır. Muhakemeyi yapan mahkemenin yargı çevresi içinde bulunan yeminli kişiler, herhangi bir yoldan suç işlendiğini öğrenmeleri durumunda, aleni tevbih yoluna gitmeleri hususunda yükümlülük altına sokulmuşlardı. Bunların bu yola gitmeleri ile dava açılmış sayılıyor ve ceza muhakemesi başlamış oluyordu. Ancak Franklar devrinde suçların devlet tarafından kovuşturulması istisna olarak kalmıştır." Bkz. ÖZTÜRK, Bahri: *Ceza Muhakemesi Hukukunda Kovuşturma Mecburiyeti*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi No:17, Ankara, 1991, (Hazırlık Soruşturması), s. 16.

¹⁸ TOROSLU / FEYZİOĞLU, s. 48, 49; ÜNAL, s. 85, 86; TANER, Fahri GÖKCEN: *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 139.

¹⁹ KUNTER / YENİSEY / NUHOĞLU, s. 142, 143; KÖKSAL, Ayhan: "Anglo-Sakson Hukuku Ceza Muhakemesinde İtham Fonksiyonu", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1963, Cilt 29, Sayı 1-2, s. 188-190; TOROSLU / FEYZİOĞLU, s. 49; ÜNAL, s. 85.

²⁰ KÖKSAL, s. 188-200; KUNTER / YENİSEY / NUHOĞLU, s. 143.

²¹ YURTCAN, Erdener: *CMK Şerhi*, Adalet Yayınları, İstanbul, 2006, s. 484.

²² ÖZTÜRK, *Hazırlık Soruşturması*, s. 17.

²³ ÜNAL, s. 91.

nın ön planda tutulduğu Kanun'a tahkik sistemi hâkim olmuştur. Daha sonraları 18. yüzyılda ihdas edilen 1751 tarihli “*Codex Maximilianeus Iuris Bavarici Criminalis*” ve Avusturya’da 1768’de ihdas edilen “*Constitution Criminalis Theresiana*”da da tahkik sisteminin hâkim olduğu gözlemlenmektedir²⁴.

Tarihi süreç içinde; itham sisteminden sonra uygulanan, toplum menfaatlerini en iyi şekilde koruduğu iddia edilen, engizisyon kaynaklı bir yargılama sistemi olduğu gözlemlenen bu sistemde, itham sisteminin aksi olarak, tarafsız olmayan hâkim tüm yetkileri elinde toplamıştır. Bu sistemde hâkimin etkinliği de artmıştır. Ceza davasında savcı ve suçtan zarar gören yer almakla birlikte itham etmek görev ve yetkisi yine de hâkime aittir. Hâkim, aynı zamanda günümüzdeki savcı fonksiyonunu da yerine getirmektedir. Sanık, temel ceza muhakemesi güvencelerine sahip değildir. Hâkim, re’sen delil toplayarak ithamda bulunma, sorgulama ve karar vermek yetkisine sahiptir²⁵. “Aleniyet” ve “sözlülük”, yerini “gizlilik” ve “yazılılık” ilkelerine bırakmıştır²⁶. Devlet teşkilatının kurulduğu ve kuvvetlendiği dönemin sistemi; devletin yargıyı kendi haline bırakamayacağı ve karar aşamasına da müdahale edebilmesini amaçlayan, baskıcı ve devletin her alana hâkim olmaya çalıştığı otoriter yönetim yöntemini barındıran, liberal toplum özelliklerinden uzak olan bu sistemde uygulanan usul kuralları, modern muhakeme süreci ile örtüşmemektedir²⁷.

Herhangi bir güvenceye sahip olmayan sanık aleyhine haksız şekilde gelişen eşitsizlik ve kişisel hak ve özgürlüklerin zarar görmesine neden olması bu sistemin en büyük mahzuru olarak kendini göstermiştir.

C. İşbirliği Sistemi (Karma Sistem)

Aydınlanma Çağı’nda Montesquieu, Voltaire, Beccaria gibi düşünürlerin ve 1789 Fransız İhtilali sonrasında ferdiyetçi ve demokratik gelişmelerin etkisiyle bedeni cezaların yerini hürriyeti bağlayıcı cezalar ile para cezalarının almaya başladığı²⁸ dönemde, öncelikle infaz kurumlarında genel bir iyileştirilmeye gidilmiş; bazı kanunlar gözden geçirilmiştir. Ancak bu çalışmalar yeterli olmamıştır²⁹. Birey hak ve özgürlükleri ile birey merkezli düşüncelerin ortaya çıkması, ceza muhakemesi hukuku sistemlerini etkilemiştir. Bu etkileşimin doğal sonucu olarak itham ve tahkik sistemleri eleştirilmiş, sahip olunan hukuk kültürü de tamamen terk edilmeden ve iki sistemin kabul edilemez yönleri ayıklanarak³⁰ iyi yönlerinin sentezinden oluşan ve adına işbirliği (karma) sistemi denilen yeni sistem ortaya atılmıştır³¹.

Anılan dönem itibarıyla, büyük sakıncalar içeren ve dogmalara dayalı olan tahkik sisteminin zararlarından dönülmesi zarureti nedeniyle, tahkik sistemi yerine itham sistemi ile sözlülük ve aleniyet ilkeleri ceza muhakemesi hukukuna hâkim olmaya başlamıştır. Bu özellikler 19-22 Temmuz 1791 ve 19 Eylül 1791 tarihli Fransız ceza muhakemesi kanunlarında yer bulmuş ve 1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu da savcılık müessesesine ve maslahata uygunluk ilkesine yer verilmiştir³².

²⁴ ÖZTÜRK, *Hazırlık Soruşturması*, s. 17.

²⁵ TOROSLU / FEYZİOĞLU, s. 51, 52; ÖZEN, Mustafa: “Kamu Davası Açma Konusunda Benimsenen İlkeler, Cumhuriyet Savcısının Takdir Yetkisi ve İddianamenin İadesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2009, Sayı 3, (İddianamenin İadesi), s. 18.

²⁶ DEMİRBAŞ, Ali Timur: “Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması ve Müdafilik”, *Ceza Hukuku Dergisi*, 2007, Sayı 4, s. 83.

²⁷ KUNTER / YENİSEY / NUHOĞLU, s. 144; Köksal, s. 188-200.

²⁸ KUNTER / YENİSEY / NUHOĞLU, s. 145.

²⁹ YILMAZ, s. 9; İÇEL, Kayıhan / SOKULLU AKINCI, Füsün / ÖZGENÇ, İzzet / SÖZÜER, Adem / MAHMUTOĞLU, Selami / ÜNVER, Yener: *Yaptırım Teorisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 381 vd.; DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir: *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Beta Yayıncılık, İstanbul, Kasım 1997, s. 1 vd.

³⁰ ÜNAL, s. 95.

³¹ TOROSLU / FEYZİOĞLU, s. 51, 52; KUNTER / YENİSEY / NUHOĞLU, s. 145;

³² ÖZTÜRK, *Hazırlık Soruşturması*, s. 17 vd.

Soruşturmanın yapılması, iddianamenin düzenlenerek kamu davası açılmasının ve hüküm verilmesinin aynı kişi tarafından yapılmasının uygulamada yaşattığı olumsuz tecrübeler soruşturmayı yapan makam ile hükmü veren makamın ayrılmasını gerekli kılmış ve bu da ilk olarak Fransız İhtilali’nin doğrudan bir sonucu olarak Fransa’da ortaya çıkmıştır. Fransa’da 14. Yüzyıldan itibaren faaliyet gösteren “*procureurs*” olarak anılan avukatlar ceza muhakemesinde sivil bireylerin davalarını üstlenmekteydiler. 1302 yılında IV. Philipps’in emriyle bu avukatların bir kısmının sivil bireylerin davalarını üstlenmeleri yasaklanmış; bu avukatların krala bağlanmaları ve özel olarak gerçekleştirdikleri bu faaliyetlerini yalnızca kral için yapmaları emredilmiştir. Bundan sonra “*procureurs du roi*” olarak anılmışlardır. Daha sonra ise Fransız İhtilali’nin etkisiyle bu faaliyet kamulaştırılarak bir kişiye özgü faaliyet olmaktan çıkarılmıştır. Böylelikle soruşturmayı gerçekleştiren, işlendiği iddia olunan fiillere ilişkin ceza talep eden ve verilen hükümleri uygulayan ve bunun yanısıra maslahata

Fransa'daki bu gelişmelerden Almanya'nın etkilenmesiyle 1848 ve 1861 Bayern, 1849 Prusya, 1864 Baden ve 1869 Württemberg ceza muhakemesi kanunlarında savcılık, itham sistemi, alenilik, sözlülük ve delillerin serbestçe değerlendirilebilmesi ilkeleri açıkça yer bulmuştur³³. Almanya'da kovuşturma mecburiyeti ilkesi tam olarak 1879 yılında yasal düzlemde yer almıştır³⁴.

İşbirliği sistemi, itham ve tahkik sistemlerinin olumlu yönlerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve tez, antitez, sentez ilişkisini barındıran bir sistemdir. Soruşturma evresinin gizlilik ve yazıllık, kovuşturma evresinin ise aleniyet ve sözlülük özelliklerini barındırması nedeniyle, itham ve tahkik sistemlerinin bileşimi sonucu ortaya çıktığının en bariz delilidir³⁵. İddia ve yargılama makamını ayırması, masumiyet karinesini kabul etmesi ile yargının üç temel unsuru olan yargılama, iddia ve savunma makamlarını doğurmuştur³⁶. İddia, müdafaa ve yargılama sūjelerinin belirgin bir şekilde birbirinden ayrıldığı bu sistemde "iddia" sūjesi mutlaka bulundurulacaktır. Hâkim, hem hakem hem de sorgucu olup iddia ve savunma sūjelerine gerekli söz hakkını da tanıyan bir konum işgal etmektedir. Bir sūjenin diğer sūjeden oldukça bariz bir şekilde ayrılması nedeniyle başarılı bir sistem olduğu söylenebilir. Özellikle iddia ve savunma makamları arasındaki "silahların eşitliği" ilkesi nedeniyle çelişme sağlanmakta; böylece taraflar arasında gerçekleşen tartışma, hâkimin katkısıyla, azami şekilde muhakeme sürecine katkı sunmaktadır. Hâkimin re'sen hareket ederek olaya el koymak ve olayı kamu davası haline getirmek imkânı mevcut değildir. İtham sisteminin aksine sadece iddia ve savunmaya göre karar vermek zorunda olmayan hâkim, tahkik sisteminin aksine, henüz önüne getirilmemiş bir suç nedeniyle kendiliğinden araştırma ve delil toplama hak ve yetkisini de haiz değildir³⁷. Davasız yargılama olmaz ilkesi tam da bu nedenle ortaya çıkmıştır³⁸.

İşbirliği sistemi -isminden de anlaşılacağı üzere- iddia, savunma ve yargılama makamları arasında işbirliğini içermekte; muhakeme süreci, bütün sūjelerin katılımı ile işbirliği içinde yürütülmektedir.

II. SORUŞTURMA EVRESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE TÜRK HUKUKUNA ETKİSİ

A. Tarih Öncesi ve Roma Hukukuna Kadar Olan Dönem

Bilindiği üzere ceza muhakemesi hukuku, insanların toplu olarak yaşamaya başladığı tarihten itibaren uygulanmaya başlanmıştır³⁹. Henüz devlet denen erkin oluşmadığı insanlık tarihinin ilk dönemlerinde, suç denilen fiillerin kişilere karşı işlenmesi nedeniyle, suçu konu alan eylemin sadece muhatap bireyi ilgilendirdiği ve suç teşkil eden bu eylemden doğrudan doğruya mağdur olan kişinin hakkını ölç alma şeklinde tatmin edebileceği kabul edilmekteydi. Devlet erkinin olmadığı bu evrede "insana özgü" adalet ile teokratik kaynaklı olduğu düşünülen adaletin sıklıkla kesiştiği de dikkate değerdir⁴⁰.

Bu dönemlerde "kefaret anlayışına dayanan kısas, idam, dayak, uzuv kesme ve işkence gibi bedeni cezalandırma yöntemleri" uygulanmaktaydı. Bu ilk dönemde, henüz savcı ve savcılık teşkilatı bulunmadığından, itham sadece suçtan zarar görenler ya da onların bağlı olduğu gruplar, topluluklar, ya

uygunluk ilkesi temelinde faaliyet gösteren savcılık kurumu ortaya çıkmıştır. Bkz. KEYMAN, Selahattin: *Ceza Muhakemesinde (Asıl Ceza Muhakemesinde) Savcılık*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, s. 61, 62; TOSUN, Öztekin: *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri*, 2. Basım, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 568.

³³ "Maslahata uygunluk ilkesi bir ilke olarak ve bu isimde ilk olarak Avusturyalı hukukçu Glaser tarafından 1860 yılında kullanılmıştır" KEYMAN, s. 61-62; TOSUN, s. 568.

³⁴ ÖZTÜRK, *Hazırlık Soruşturması*, s. 18.

³⁵ Bu sistemde, soruşturma evresinde tahkik sisteminin, kovuşturma evresinde itham sisteminin özelliklerinin etkileri görülmektedir.

³⁶ TOROSLU / FEYZİOĞLU, s. 51-52.

³⁷ TOROSLU / FEYZİOĞLU, s. 51-52.

³⁸ ÖZBEK, Veli Özer / DOĞAN, Koray / BACAŞIZ, Pınar: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 72, 73; TOROSLU / FEYZİOĞLU, s. 52; Ayrıntılı bilgi için bkz. DURANOĞLU, Yakup: "Kamu Davasının Açılmasında Geçerli Olan İlkeler [Kamu Davasının (Kovuşturmanın) Kamusalılığı, Davasız Muhakeme Olmaz, Kamu Davasında Mecburilik (Kovuşturma Mecburiyeti), Takdirlik (Maslahata Uygunluk) İlkeleri]", *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, Cilt 2, Sayı 1, (Kamu Davasının Açılmasında Geçerli Olan İlkeler), s. 272-275.

³⁹ GÖKÇEN, Ahmet: *Ceza Muhakemesi Hukukunda Basit El Koyma ve Postada El Koyma (Özellikle Telefonların Gizlice Denetlenmesi)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, Ankara, 1994, s. 50.

⁴⁰ SELÇUK, s. 1016.

da aşiretler tarafından yerine getirilmiştir. Hâkimin uyuşmazlığı ele alıp çözmesi suçtan zarar görenin başvurusu ile mümkün olmuştur⁴¹. Toplum gelişip ilerledikçe ceza muhakemesi kuralları da gelişti ve - özellikle devlet kurumunun ortaya çıkması sayesinde- ceza muhakemesi kuralları devletin yetki ve görevi dâhilinde kabul edilmeye başlandı⁴².

Mevcut kaynaklardan, tarih öncesi dönemlere ilişkin ceza muhakemesi hukuku ve özellikle soruşturma evresine yönelik bilgi elde etmek imkânı kısıtlıdır⁴³.

Mezopotamya tarihinde, kralların çeşitli alanlarda kanun çıkardıkları, bunlardan en önemlilerinin; Sümerler'de, Urukagina⁴⁴ (MÖ 2351-2342), Ur-Nommi⁴⁵ (MÖ 2111-2094), Şulgi/Dungi⁴⁶ (MÖ 2095-2038), Asurlular'da Eşnunna⁴⁷ (MÖ 1950) kanunları olduğu ifade edilmektedir⁴⁸.

Gerek yukarıda sayılan kanunlarda, gerekse bu kanunlardan esinlenerek MÖ 1792 tarihinde çıkarıldığı Babil Kralı Hammurabi Kanunları'nda; daha çok suç ve cezalara yer verildiği, ispatla ilgili kuralların düzenlendiği⁴⁹, usul kuralları ve özellikle soruşturma yönetimiyle ilgili düzenleme bulunmadığı görülmektedir⁵⁰. Babil Krallığı'ndaki diğer bir yasal düzenleme de Ammi-Şaduqa Fermanı'dır. Bu düzenlemede de yine suç ve cezaya ilişkin hususlar mevcuttur. Gerek Hammurabi Kanunları gerekse Ammi-Şaduqa Fermanı'nın⁵¹ nitelik itibarıyla laik düzenlemeler içerdiği dikkate değerdir⁵².

Akad hukukunda, en önemli yasal düzenleme Kral Lepeşişar (Lipit-Isthar)⁵³ Kanunu (MÖ 1934-1924) olup Kanun, seçkin olanların tekelinde gizli tutulmuş ve suç ve cezada seçkin olan-seçkin olmayan ayrımı yapılmıştır. Ayrıca, suç ve cezanın şahsiliği ilkesi benimsenmeyerek ceza, suçu işleyenin bulunduğu grubun ya da ailenin bir üyesine de verilebilmektedir⁵⁴. Bu Kanun da Sümer dönemi kanunları gibi usul düzenlemeleri içermemektedir⁵⁵.

Hititler döneminde suç ve cezada insancillaşma olduğu, ölüm cezalarının çok azaldığı, ölüm cezası vermek yetkisinin sadece krallara ait olduğu, davaların makul sürede bitirilmesinin esas olduğu, yerel mahkemelerin kararlarını denetleyen "Panku (Pankuş)" kurumunun bulunduğu ve bu kurumun kararlarının kralları bile bağladığı⁵⁶ görülmektedir⁵⁷. Hitit hukukunun Roma hukukunu doğurduğu, İbrani hukukunu etkilediği dile getirilmektedir. Bu döneme ilişkin de soruşturma evresine yönelik

⁴¹ YURTCAN, *CMK Şerhi*, s. 484; ÖZEN, *İddianamenin İadesi*, s. 18.

⁴² DAGUIN, Fernand: *Haşiyeli Alman Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu*, Adalet Bakanlığı, Ankara, 1951, s. 4.

⁴³ KRAMER, Samuel Noah: *History Begins at Sumer*. 3. Baskı, University of Pennsylvania Press, 1988, s. 52-55.

⁴⁴ FINEGAN, Jack: *Archaeological History of the Ancient Middle East*, Routledge, New York, 1979, s. 46.

⁴⁵ Ur-Namma, Ur-Engur, Ur-Gur, Ur Nammu isimleri ile de anılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. FRAYNE, Douglas R.: Ur III Period (2112-2004 BC) (The Royal Inscriptions of Mesopotamia), 2015, s. 489; ROTH, Martha Tobi: *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, (Writings from the Ancient World, Band 6), Society of Biblical Literature, 2. Baskı, Atlanta-Georgia, 1995, s. 13; KRAMER, Samuel Noah: "Ur-Nammu Law Code", *Orientalia Nova Series*, 1954, Cilt 23, Sayı 1, s. 40-51.

⁴⁶ POTTS, D. T.: *The Archaeology of Elam*, Cambridge University Press, 1999, s. 132.

⁴⁷ ROTH, s. 57.

⁴⁸ OKANDAN, Recai Galip: *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1951, s. 114, 115; CIVIL, Miguel: "New Sumerian Law Fragments", *The Oriental Institute of the University of Chicago Assyriological Studies*, 1965, No: 16, s. 4.

⁴⁹ TUTKAOĞLU Uğur Can: "Babil Hukukunda Awilum, Muşkēnum ve Wardum". *OANNES*, 2020, Cilt 2, Sayı 2, s. 214; ROTH, s. 71.

⁵⁰ SELÇUK, s. 1028; BOTTERO, Jean: *Mesopotamia: Writing, Reasoning, and the Gods*, (Çev.) BAHRANI, Zainab / VAN DE MIEROOP, Marc, University of Chicago Press, Chicago, 1992, s. 171, 172, ROTH, s. 143 vd.

⁵¹ FINKELSTEIN, J. J.: "Ammişaduqa's Edict and the Babylonian "Law Codes"", *Journal of Cuneiform Studies*. Cilt 15, Sayı 3, 1961, s. 91-104, s. 95.

⁵² Asurlularda da ceza hukuku benzer şekilde uygulanmaktaydı. SELÇUK, s. 1030; ROTH, s. 153.

⁵³ COURT, James R.: *Codex Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Scholars Press, 1995, s. 122; ROTH, s. 23.

⁵⁴ SELÇUK, s. 1028.

⁵⁵ GURNEY, O. R. / KRAMER, Samuel Noah: "Two Fragments of Sumerian Laws", *The Oriental Institute of the University of Chicago Assyriological Studies*, 1965, No: 16, s. 13-21.

⁵⁶ Panku'nun kralın üstünde ve bağımsız bir kurum olduğu yönünde yorumlamakla beraber, buna yönelik net bir delil bulunmamaktadır. Bkz. BECKMAN, G.: "The Hittite Assembly", *JAOS*, 1982, Sayı 102, s. 435-442, s. 435.

⁵⁷ BRANDAU B., SCHICKERT H.: *Hititler. Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, (Çev.) MERTOĞLU, Nazife, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2003, s. 278.

yeterli veri bulunmamaktadır. İslam öncesi Mısır Arap ve İran hukuku ile eski Hint, Çin ve Japon hukukunun yukarıda belirtilen medeniyetlerle benzer özellikler gösterdiği vurgulanmaktadır⁵⁸.

B. Roma ve Kadim Yunan Hukuku Dönemi

Roma hukukundaki duruma geçmeden önce Eski Yunan hukuku incelendiğinde, Yunan hukukundaki soruşturma usulünün Roma hukuku ile çok benzer olduğu görülecektir. Her iki hukuk türünde de ceza davalarının yetkili muhakeme mercii önüne özel kişiler tarafından (mağdur, suçtan zarar gören, bunların yakınları, suç siteye karşı işlenmiş ise herhangi bir vatandaş) getirildiği, muhakeme mercilerinin re'sen muhakeme sürecini başlatamadıkları görülmektedir. Yunan hukukunda suçüstü hali durumunda bile hâkim doğrudan bir işlem yapamamaktaydı. Atina sitesinde bir tür ceza mahkemesi olan *Aeropaj*'ın (*aeropagita*⁵⁹) ceza davalarına bakabilmesi için öncelikle suçtan zarar gören, yakınları ya da herhangi bir vatandaş sitenin yöneticisi olan *Arhont*'a⁶⁰ (*arkon-archon*) müracaatı gerekirdi. *Arhont*, üç ay sürecek olan ve birer ay arayla yapacağı tahkikat sonucunu *Aeropaj*'a iletmekteydi⁶¹. Yunan hukukundaki bu uygulama, soruşturmanın, bizzat siyasi iktidarı elinde bulunduran kişi tarafından, yani devlet eliyle, yürütüldüğünü göstermektedir.

Romalıların uygarlığa en büyük katkılarından biri hukuk alanında kazandırdıkları değerlerdir. MÖ 5. yüzyıla dayanan On İki Levha Kanunları (*Leges Duodecim Tabularum - Law of the Twelve Tables*), yurttaşlar arasında eşitlik ilkesini getirmiştir⁶². Roma hukuku döneminde, ceza muhakemesi hukuku çerçevesinde kısıtlı bazı uygulamalar dışında, günümüz ceza muhakemesi hukukuna benzeyen ve ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde bir düzenleme ya da uygulama bulunmamaktaydı. Ceza muhakemesine ilişkin yargılamalar, özel hukuk yargılamasına ilişkin kurallara göre uygulanmıştır. Özel hukuk davalarında müddei iddialarını ispat yükümlülüğü altında olduğundan, iddiasını ispat için elinde bulunan delilleri yargılama makamlarına sunardı. Davalı da kendisini savunmak üzere karşı delillerini ileri sürerdi. Bu usulde delillerin özellikle yazılı olanları ile resmî olanlarına önem verilirdi⁶³. Bu nedenle ceza muhakemesi esnasında da aynı usul uygulanmaktaydı.

Ceza yargılamasında, hukuk yargılamasından ayrıkı olarak, yapılması ve söylenmesi zorunlu olan ve ritüel şeklinde gerçekleşen kurallar bulunmamaktaydı⁶⁴. Buna rağmen İmparatorluk Dönemi'nde, şahsi dava şeklinde başlayan itham usulünün yanında tahkik sistemine doğru kayan ve hâkimler tarafından re'sen başlatılan davalar görülmeye başlamıştır⁶⁵.

Roma hukukuna göre suç hukuku, eylemin sonucuna göre sınıflandırılmaktaydı. "*crimonia publica*" ya da "*delictum publicum*" ismi verilen suçlar topluma, "*delictum privatum*" ismi verilen suçlar ise kişilere karşı işlenen suçlar olarak tasnif edilmişti⁶⁶. Örnek olarak yağma, hakaret, hırsızlık gibi suçlar özel hukuka ilişkin kabul edilmekte ve şahsi dava yoluyla takip edilmekteydi⁶⁷. Kovuşturulması ve

⁵⁸ SELÇUK, s. 1032-1039.

⁵⁹ Tarafsız, adil, yargıç anlamındadır (<https://dle.rae.es/areopagita>, E.T. 20.10.2021).

⁶⁰ Hükümdar veya şef anlamına gelen Yunanca bir kelimedir. Antik Yunanistan'ın bazı eyaletlerinde en yüksek memura Archon denirdi. Bkz. MITCHELL, John Malcolm: "Archon", (Ed.) HUGH, Chisholm: *Encyclopædia Britannica*, Cilt 2, 11. Baskı, Cambridge University Press. 1911, s. 444-445.

⁶¹ OKANDAN, Recai G.: "Kadim Yunanda Hususi Hukuk, Ceza Hukuku, Adli Teşkilat ve Muhakeme Usulü", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2011, Cilt 17, Sayı 3-4, s. 808-814.

⁶² JOLOWICZ, H. F.: *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, Cambridge, 1952, s. 108; Selçuk, s. 1049.

⁶³ OKANDAN, *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 551-552; Bkz. YAVUZER, M. Salih: *İslam Yargılama Usulünde Deliller ve Takdiri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1985, 49.

⁶⁴ ARSAL, Sadri Maksudi: *Umumi Hukuk Tarihi*, 3. Baskı, Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 1948, s. 278.

⁶⁵ YILDIZ, Ali Kemal: *Ceza Muhakemesinde İspat ve Delillerin Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 16.

⁶⁶ HAUSMANINGER, Herbert / SELB, Walter: *Römisches Privatrecht*, 9. Auflage, Böhlau Verlag, Wien, 2001, s. 276; OKANDAN, *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 461; WILINSKI, A.: "Roma Hukuk ve Ceza Hukukuna Bir Kuşbakışı", (Çev.) ERDOĞMUŞ, Belgin: *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1983, Cilt 1, Sayı 1, s. 329.

⁶⁷ İÇEL, Kayıhan: *Suçların İctimai (Genel Bilgiler-Fikri İctima-Müteselsil Suçlar-Görünüşte İctima)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1762, İstanbul, 1972, s. 42.

cezalandırılmasında yarar bulunan ve az sayıdaki adam öldürme, vatana ihanet ve dinsel suçlar gibi bazı suçlar ise kamusal suçlar arasında sayılmaktaydı⁶⁸.

Bu ayırım, izlenecek usul yöntemindeki değişiklik olarak kendini göstermekteydi. Kişiyeye karşı işlenen suçlar hakkında mağdur, suçtan zarar gören ya da bunların yakınları ceza muhakemesi sürecini başlatmak üzere dava açabiliyorlardı. Bu özelliği nedeniyle, kişilere karşı işlenen suçlar açısından açılacak dava özel hukuk davası olarak kabul edilmekte ve özel hukuk kuralları uygulanmaktaydı⁶⁹.

Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına yaklaşırken, kamu hukukuna karşı işlenmiş suçların takibatını yapmak üzere yeni kurumlar ihdas edilmiştir. Bu kurumlar İmparatorluk Dönemi'nde gelişerek yeterli olgunluğa kavuşmuştur. Kamuyu ilgilendiren suçların takibi ve yargılaması için her vatandaşın kamu davasını başlatabilmek hakkı kabul edilmişti⁷⁰. “*Accusatio (Excusatio)*” adı verilen bu usule göre, belli yeterlikte ve koşulda bulunan her vatandaş, kamuyu ve devleti temsilen itham eden kişi yetkisini haizdi. Bir kişiyi itham eden vatandaş, “*magistrat (magistrate)*”⁷¹ya müracaat ederek yargılama sürecinin başlatılmasını talep edebilirdi. *Magistrat*, kendisine gelen müracaatı değerlendirerek, itham sahibinin gereken ehliyeteye sahip olup olmadığına karar vererek kararını itham eden kişiye bildirir, müteakiben *Magistrat* sanığı duruşmaya çağırarak sorgular. İtiraf söz konusu olduğunda dava biter, itiraf olmazsa ve suçlama reddedilirse kovuşturma yapılabilmesi için sanık yetkili mahkemeye sevk edilirdi⁷².

İtham eden kişinin görevi, sanığın mahkemeye teslim edilmesiyle son bulmayarak sanığın suçluluğunu ispata kadar devam ederdi. Bu aşamada itham eden kişinin günümüzdeki savcı gibi bir rolü bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır⁷³.

Accusatio adı verilen bu usulde, hem haksız itham vasıtasıyla hakkın kötüye kullanılmasını önlemek hem de suç işleyenlerin yakalanmasını kolaylaştırmak üzere vatandaşların katkısını sağlamak amacıyla bazı kanuni düzenlemeler de yapılmıştır. Örnek olarak kötü niyetle suç isnadı sabit görüldüğü halde suç isnat edenin cezalandırılması, ithamın mahkûmiyetle sonuçlanması halinde de suç isnat edenin ödüllendirilmesi sağlanmıştır⁷⁴.

İmparatorluk Dönemi'nde, tahkik sisteminin esas alınması nedeniyle soruşturma yapmak ve delil toplamak görevi imparatora ya da onun atadığı görevlilere verilmişti⁷⁵. Bu dönemde; “*censeur-censor* (suç işlendiğinde araştırma yapmak ve suçu ihbar etmekle görevli kişi)⁷⁶”, “*defenseur* (soruşturmaya başlatarak delil toplamak ve suç işleyen kişileri mahkeme önüne çıkarmakla görevli kişi)”, “*irenarque* (polis yetkilerine sahip olan ve kamu düzeninin sağlanıp korunmasından sorumlu kişi)”, “*questeur* (savcının soruşturma yaparken sahip olduğu yetkileri kullanan kişi)” ve “*avocat de fisc* (bir nevi hazine avukatı olup savcılarının idari görevlerine benzer şekilde görevleri yerine getiren kişi)” olmak üzere beş kurumdan her biri savcılara ait görev ve yetkilerden bazılarını üstlenmişlerdir⁷⁷. *Defenseur*'lar ise memurlardı. Bu memurların görevi yargılama makamına başvurmakla sona ererdi. Roma hukukunda, savcı ve suç kolluğu memurlarının ilk şekli olan *irenarquelar* ise polis yetkilerine sahip ve dar anlamda kamu düzeninin idamesinden sorumluyken *questeur*lar, savcılarının soruşturmada sahip oldukları yetkilerle donatılmış kişilerdi.

⁶⁸ YILDIZ, s. 15.

⁶⁹ ARSAL, s. 288; OKANDAN, *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 462.

⁷⁰ OKANDAN, *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 463.

⁷¹ İmparatorluk yetkileriyle donatılmış olan *Magistrat* 40-70 kişiden oluşan jürili mahkemenin başkanı olup oy hakkı bulunmamakta, duruşmaları idare ederek kararı sanığa tefhim etmekteydi. *Magistrat*'ın dava açılmasına izin veren kişi olan olması nedeniyle oy hakkının bulunmadığı değerlendirilmektedir. Bkz. WILINSKI, s. 331.

⁷² BARRY, Nicholas: *An Introduction to Roman Law*, Oxford University Press, 1975, s. 4, 18; YILDIZ, s. 16; OKANDAN, *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 463.

⁷³ OKANDAN, *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 281, 558, 560; YILDIZ, s. 16.

⁷⁴ OKANDAN, *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 560.

⁷⁵ DEMİRBAŞ, s. 11; YILDIZ, s. 19.

⁷⁶ SUOLAHTI, J.: *The Roman Censors: A Study on Social Structure*, Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki, 1963, s. 248.

⁷⁷ GÜNEŞ, Umut: “Savcılığın Tarihsel Gelişimi”, *Adalet Dergisi*, 2008, Sayı 30, s. 234.

Görüleceği üzere Roma hukukunda Cumhuriyet Dönemi'nde, tam anlamıyla bir soruşturma evresinden bahsedebilmek mümkün değildir, çünkü ceza muhakemesi işlemi, yetkili merci önünde veya yetkili mercie yapılan itham ile başlamaktadır. Aslında günümüzdeki anlamıyla yapılan bir soruşturma bulunmamasında ve adeta doğrudan kovuşturma evresi başlamaktadır. Her ne kadar *accusatio* adı verilen bu usulde, itham için bir izin söz konusu ise de bu usul işlemi itham eden vatandaşın ehil olup olmadığına yönelik olduğundan ve itham edenin gereken ehliyete sahip olmaması halinde *accusatio* adı verilen usulün sonlanması nedeniyle, bu sürecin soruşturma olarak adlandırılabilmesi de mümkün görülmemektedir.

İmparatorluk Dönemi'nde, suç işlendiği şüphesi üzerine imparatorun ya da onun görevlendirdiği kişilerin soruşturma yapması mümkün ise de bu dönemde uygulanan sistemin tahkik sistemi olması ve soruşturma ile kovuşturmanın birleşik olması nedeniyle tam bir soruşturma evresinin bulunduğu söylemek mümkün değildir.

C. Müşterek Hukuk Dönemi ve Aydınlanma Dönemi

Roma hukukunu takip eden Orta Çağ'da Roma hukukuna benzer bir uygulama devam etmekteydi. Bu dönemde, günümüzdeki şekliyle medeni usul hukuku-ceza usul hukuku ayrımı yoktu. İtham sisteminin hüküm sürdüğü ilk dönemlerde muhakeme aleni ve sözlü olarak yapılmaktaydı. 13. yüzyıldan itibaren itham sistemi yerini zamanla tahkik sistemine bırakmıştır⁷⁸.

Germen hukukunda da benzer şekilde medeni usul hukuku-ceza usul hukuku ayrımı yapılmamıştır⁷⁹. Şahsi dava usulü olarak kişiler tarafından başlatılan kovuşturmalar devlet tarafından ve aleni tevbih mahkemesi adı verilen mahkemelerde yürütülürdü⁸⁰. Germen hukuku iki yönden Roma hukukundan ayrılmaktadır. Bu farklar, Germen hukukunda ceza örgütlenmesinde bireyselliğin önemsenmesi ve suçun ağırlığının tespitinde failin kastına değil meydana gelen sonuca odaklanılmasıdır. Bu iki temel farklılık Orta Çağ'ın sonlarına kadar sürmüştür⁸¹.

Tanrının haklı olana yardım edeceğine inanılan ve Hıristiyanlığın etkin olduğu Frank Dönemi'nde, medeni usul hukuku-ceza usul hukuku ayrımı konusunda önceki devirlere nazaran önemli bir farklılık bulunmamaktaydı. Ancak krallıkların güçlenmesiyle beraber mahkemelerin oluşturulmasında bazı değişiklikler yapılmıştır⁸².

Hem ceza hem de usul kuralları içeren, işkence ve keyfiliğe bir tepki olarak çıkarılan ve temel olarak usul kanunu niteliğindeki 1532 tarihli *Constitutio Criminalis Carolina* döneminde ispat yükünün davacıya devredilmeye başlaması, kovuşturmanın başlatılmasının şahsi davacı veya resmi davacı tarafından sağlanması nedeniyle, soruşturma evresinin yasal temele dayandığı söylenebilir⁸³.

Müşterek Hukuk Dönemi, *Constitutio Criminalis Carolina*'nın üzerine inşa edilmiştir. Engizisyon ön plandadır. Buraya kadar olan süreçte, dönemler arasında çok ciddi farklar olmadığı gibi Roma hukukundan sonra özgürlükler anlamında ciddi bir geriye gidişin söz konusu olduğu görülmektedir⁸⁴.

Aydınlanma Dönemi'nde, doğal hukuk teorisine dayanılmış ve ceza yargılamasında laiklik, rasyonelleşme ve insancılığa sağlanmaya çalışılmıştır⁸⁵.

⁷⁸ YILDIZ, s. 22.

⁷⁹ ÖNDER, Ayhan: *Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt I*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 52.

⁸⁰ GÖKCEN, s. 55.

⁸¹ SELÇUK, s. 1053.

⁸² "Mahkeme bir kantonun başkanlığında toplanmakta ve sabit üyeli halk meclislerinden oluşmaktaydı. İspat muhakemesi mahkeme tarafında yapıldığından mahkeme, önceki dönemlerde görülen pasif konumundan aktif konuma geçmiştir. Devletin güçlenmesi nedeniyle bu dönemde kamu davası ortaya çıkmış kamusal yoldan kovuşturmanın ilk adımları atılmıştır. Böyle olmakla birlikte mahkeme henüz tam bir delil serbestiyetini haiz değildir." Bkz. YILDIZ, s. 26-28.

⁸³ YILDIZ, s. 28-34.

⁸⁴ YILDIZ, s. 34-35.

⁸⁵ DAGUIN, s. 21.

Günümüzdeki anlamıyla soruşturma evresinin kovuşturmadan bağımsız ve ayrı bir evre teşkili altında savcılık kurumunun ortaya çıkması ile paralel bir görünüm arz etmektedir.

Savcılığın, tarihsel kaynağını Fransız hukukundan alan bir kurum olduğu, böyle olmasına rağmen, savcılığın ilk örneklerine Roma hukukunda rastlandığını savunan görüşlere de tesadüf edilmektedir. Roma Dönemi'ne ilişkin olarak özellikle İmparatorluk Dönemi'ndeki soruşturma işlemlerinin bir kısmını yapmakla görevlendirilen kişilere yukarıda değinilmiştir. Ancak genel geçer nitelikteki klâsik görüş itibarıyla savcılığın, dolayısıyla da soruşturma evresinin 14. yüzyıl başlarında Fransa'da doğduğu söylenebilir. Bununla beraber doğuşundan itibaren modern anlamda bir savcılık kurumu olduğunu söyleyebilmek de mümkün değildir. Nitekim bugünkü şekliyle ve gerçek anlamında savcılık teşkilatı, 1789 tarihli Fransız İhtilali'nden sonra ve özellikle 1808 tarihli Napolyon Ceza Usul Kanunu ile yasal zeminde ilk kez yer bulmuş, 1810 Fransız Ceza Muhakemeleri Kanunu ile (*Code d'instruction criminelle*) yerini pekiştirerek uzun bir gelişme sürecinden sonra bugünkü halini almıştır⁸⁶.

İngilizler, 1879 tarihinde *Prosecution of Offence Act* isimli Kanun ile *Director of Public Prosecutions* adıyla savcılık teşkilatını kurmuşlardır. Almanya'da 1877 tarihli karar ile yürürlüğe giren Ceza Yargılama Usulü Kanunu ile Fransız örneğine uygun olarak ancak İngiliz sisteminden de etkilenen savcılık teşkilatı kurulmuştur⁸⁷.

Fransız örneği ile 19. yüzyıldaki politik akımlar ve bilimsel anlayışın etkisiyle, savcılık ve dolayısıyla soruşturma önem kazanmış; siyasi ve politik kaygılar soruşturma evresinin ve bu evreyi yürütecek olan savcılığın ortaya çıkışını ve gelişimini etkileyerek savcıların yetkileri dönem dönem arttırılıp savcılar ve soruşturma üzerindeki baskı ve müdahale önlenerek soruşturmanın selameti temin edilmeye çalışılmıştır.

D. Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Soruşturma Evresinin Gelişimi

1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

a. İslam Hukuku Öncesi Türk Medeniyetleri Dönemi

Eski Türk Devletlerinin ceza muhakemesi hukuku ile ilgili elimizde yeterli bilgi bulunmama ile birlikte⁸⁸, bilinen Türk tarihi itibarıyla ilk Türk devletlerinden itibaren cezalandırma yetkisinin devlete ait olduğu, şahıslara ait *ihkak-ı hak* yetkisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır⁸⁹. Ancak Göktürk Devleti'nde, suç ve cezanın şahsiliği ilkesinden ayrılarak bazı cezaların suçu işleyene değil, onun yakınına uygulandığı görülmektedir⁹⁰. Göktürklerde, ceza hukuku kamu hukuku dalı halini almıştır. Suç ihdası ve cezalandırma yetkisi devlete ait olan bir yetki olarak kabul edilmiştir⁹¹. Eldeki kaynaklar itibarıyla, eski Türk devletlerindeki suç ve ceza hukukuna ilişkin veriler bulunmama ile birlikte soruşturma evresine ilişkin yeterli veri bulunmamaktadır.

b. İslam Hukuku Dönemi

İslam devlet sisteminde yargı, en önemli devlet fonksiyonu olarak kabul edilmektedir. Nitekim İslamiyet'in henüz başlarında, Medine'nin bir şehir devleti olduğu dönemlerde bile Hz. Peygamber'in

⁸⁶ KEYMAN, s. 57-60; YURTCAN, s. 140; ZAFER, Hamide: "Türk Ceza Adalet Sisteminde Savcılığın Hukuki Statüsü", (Ed.) CENTEL, Nur: *Ceza Muhakemesi Hukukunda Güncel Konular, Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırma Konferansları Serisi 1*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 3.

⁸⁷ "İngiltere'de savcılıklar, mahkemenin değil polislin yanındadır. Soruşturma ve iddia faaliyetleri birbiriyle yakın ilişki içindedir, mekân itibariyle de birbirlerine yakın olması gerektiği kabul edilmiştir." Bkz. GÜLTEKİN, Özkan: *İddianame ve İddianamenin İadesi*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 42-43.

⁸⁸ İslam'ın kabulü öncesinde Türklerin uyguladığı hukuk düzeni konusundaki önemli kaynaklar Moğol ve Çin kaynaklarıdır. Ayrıca arkeolojik, etnografik ve epigrafik keşif ve araştırmalar, töre ve dil incelemeleri önemli bilgiler sunmaktadır. ÜÇÖK, Coşkun / MUMCU, Ahmet / BOZKURT, Gülnihal: *Türk Hukuk Tarihi*, 22. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2020, s. 22.

⁸⁹ AYDIN, M. Akif: *Türk Hukuk Tarihi*, 17. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 16.

⁹⁰ ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, s. 30.

⁹¹ SELÇUK, s. 1042.

sadece Müslümanlar arasındaki değil, diğer grupların yaşadığı ihtilafları için de nihai yargılama mercii olduğu kabul edilmektedir. Bu anlayışın devamı olarak halifeler, İslam hukukunda baş kadı olarak kabul edilegelmiştir. Nitekim Hz. Ömer'in, Türk hukuk tarihinde hükümdar sıfatıyla Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Osmanlı'da ise Yıldırım Bayezid'in yargı divanları kurarak birtakım yargılama faaliyetleri icra ettikleri; hatta Hz. Ömer'in, talep üzerine, kadıların vermiş olduğu bazı kararları tekrar gözden geçirdiği görülmektedir⁹². İslam coğrafyasının genişlemesi üzerine çeşitli yerlere kadıların atandığı bilinmektedir⁹³.

Cumhuriyet öncesi dönemde İslam hukuku kuralları uygulandığından, yargılama görevi *farz-ı kifaye* kabul edilerek gerek ceza gerekse özel hukuka ilişkin ihtilafları yargılama görevi medrese mezunu kadılar marifetiyle yürütülmekteydi⁹⁴. Osmanlı Devleti'nde ancak Tanzimat Dönemi'nde batı tarzı uygulamalar yürürlüğe girmeye başlamıştır⁹⁵.

Osmanlı Devleti, yeni bir hukuk sistemi yerine daha önce Türk-İslam devletlerinde uygulanan hukuki yapıyı devam ettirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin kurucuları, Roma hukuku örneğindeki gibi bir hukuki yapı kurmak yerine zaten var olan kültürel mirası devam ettirerek Abbasi Devleti, Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin İslam hukuku temelli geleneğini sürdürmüşlerdir⁹⁶.

İslâm hukukunda, günümüz anlamındaki savcının görevini yerine getiren bir memura rastlanmaktadır⁹⁷. Temel olarak İslam hukukunda hakların korunması ve suçların soruşturulma yetkisi esas itibarıyla sultan ve vekillerine ait görüldüğünden, adliye teşkilatı içinde sultan veya vekili adına dava açabilen bir savcılık kurumuna ihtiyaç duyulmamıştır⁹⁸. Sadece kadı tarafından verilen hükümleri infaz etmekle görevli memur bulunmaktadır. Suç işleyenleri bulup yakalamak, bunları mahkemeye sevk etmek ve mahkemece verilen kararları infaz etmekle görevli çavuşbaşı, asesbaşı ve subaşı⁹⁹ adı verilen bu görevliler bir nevi infaz savcısı gibi görev ifa etmektedir¹⁰⁰.

İslâm ceza hukukunda itham sistemi geçerli olduğundan, günümüzdeki anlamıyla soruşturma yapmaya yetkili bir kurum mevcut değildi. Çavuşbaşı, asesbaşı ve subaşılar suç faillerinin takibi, yakalanması, mahkemeye sevk ve cezaların infazı gibi görevler yürütürken "muhtız" adı verilen görevliler mübaşirliği, kâtiplik ve kolluk faaliyetlerinin yanı sıra savcının özellikle infaza yönelik bazı görevlerini yerine getirmekteydiler¹⁰¹.

⁹² AYDIN, s. 117-118.

⁹³ ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, s. 93.

⁹⁴ GÖKCEN, s. 52.

⁹⁵ ÖZDEMİR, Şükrü: "Hukukçu Eğitimi", *Ankara Barosu Dergisi*, 1992, Sayı 2, Ankara, s. 167.

⁹⁶ YÜRÜK, Hüseyin: "Osmanlı Devletinde Adalet Sistemi ve Teşkilatı İçinde Bir Örnek Şahsiyet Adliye Nazırı Abdurrahman Nureddin Paşa", *Adalet Dergisi*, 2020, Sayı 65, s. 635.

⁹⁷ KEYMAN, s. 62; YURTCAN, s. 188.

⁹⁸ ÜÇÖK, Savcılıkların Avrupa Hukukunda Gelişmesi ve Türkiye'de Kuruluşu, s. 35, 36; GÖKCEN, Ahmet / BALCI, Murat / ALŞAHİN, Mehmet Emin / ÇAKIR, Kerim: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, Adalet Yayınları, İstanbul, 2020, s. 50; SOYASLAN, s. 186.

⁹⁹ Çavuşbaşı ilamların icrası, kesinleşen bedeni cezaların infazı, suçlunun mahkemeye sevk ile görevli memur; subaşı ise savcılık makamının bulunmadığı dönemlerde savcılık görevini yerine getiren, kamu düzenini ihlal eden kişilerin şikâyete bakılmaksızın kadı önüne çıkarılmasını sağlayan görevli olarak tanımlanabilir. Bkz. YURTCAN, s. 79-80.

¹⁰⁰ KEYMAN, s. 63.

¹⁰¹ Asesbaşı, Yeniçeri Ocağı içerisinde görevli olup idamları yerine getiren, merasimlerde güvenlik tedbiri alan kişidir. Ayrıca şehirlerin gece güvenliğinden sorumlu olup yakaladıkları şüpheli kişileri ya kendileri cezalandırır ya da kadıya götürürlerdi. Şer'îye sicillerinde; aseslerin geceleri hırsızlık, sarhoşluk, zina suçlarını işleyenleri kadı huzuruna çıkardıkları ve durumlarını tespit ettirdikleri, belirtilmektedir. Asesler geceleri, subaşılar ise gündüzleri adeta bir nöbet düzeni içinde kolluk görevi ifade etmişlerdir. Bkz. YURTCAN, s. 79; GÖKCEN / BALCI / ALŞAHİN / ÇAKIR, s. 39; DEMİR, Abdullah: *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2010, s. 38.

"Mahkemelerde davalı ve davacıyı mahkeme huzuruna celbeden görevli, yüksek rütbeli bir yeniçeri kumandanının unvanıdır. Sözlükte "huzura getiren, hazır bulunduran" anlamına gelir. Klasik İslâm hukuku kaynaklarında davalı ve davacıyı mahkemeye sevkeden memur için *a'vân* ve *müşhş* kelimeleri de kullanılmıştır... Muhtızın zor kullanma yetkisi yoksa da bazı durumlarda kadının talebiyle yanına asker alabilirdi. Muhakeme sırasında mahkemedeki aşayışın temini de muhtızın görevlerindendi." Bkz. AHISKALI, Recep: *Muhtız*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 85; ÖZKORKUT, Nevin Ü.: "Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2003, Cilt 53, Sayı 4, s. 148; YURTCAN, s. 79.

İslam hukukunda, kişilere karşı işlenen suçlar dışında kamuoyunu ilgilendiren suçların takibi de yine sultanın görevleri arasında bulunmaktaydı. Kovuşturmada, kamu yararının ve delillerin yeterliliğinin takdiri sultanın yetkisindeydi. Sultan, kamu hukukunun takipçisi olup iddia ve cezalandırma konusunda tam bir yetkiye sahipti¹⁰² ve bu yetkisini kadılar vasıtasıyla kullandığından, İslâm hukukunun uygulandığı mahkemeler sadece kadıdan teşekkül etmekteydi¹⁰³. Bunun yanında kadının danışmanlığını yapan bilirkişi benzeri görevliler de bulunmaktaydı. Bu hukuk sisteminde kamu davası olarak bildiğimiz sistem bulunmayıp özel kişiyi ilgilendiren suçlarda dava açılması tamamen özel hukuka giren bir husus olarak kabul edilmiş, dava açmak veya açmamak ihtiyarı mağdura veya veresesine bırakılmıştı. Yani “*sorun Hakkı Ademi’ye giriyorsa suçtan zarar gören veya bir yakınının, Hakkı Allah’a giriyorsa herhangi bir müsliminin yakınması*”¹⁰⁴ aranmaktaydı. Sadece mağdurun veresesine bulunmadığında, yine İslam hukukunun bir gereği olarak mirasçılık devlete geçtiğinden, takibat devlet tarafından yapılmaktaydı¹⁰⁵.

Allah’ın hakkına karşı işlenen suçlar (had suçları) açısından ise kadı kendiliğinden dava açabileceği gibi, her Müslüman da şikâyetçi olarak dava açabilmek hakkına sahip olduğundan İslâm hukukunun uygulandığı dönemlerde kamu adına ceza davasını açıp takip edecek bir memurun varlığına ihtiyaç duyulmamıştır¹⁰⁶.

Hakk-ı âdemi olarak nitelendirilen ve kişilere karşı işlenen suçlarda, mağdur veya mirasçılarının şikâyeti üzerine soruşturma yapılmaktaydı. Ancak kadının, kişilere karşı işlenen suçlarda re’sen harekete geçerek soruşturma ve cezalandırma yetkisi bulunmamaktaydı. Kadı’nın davaya bakabilmesi için suçlunun kadı önüne getirilmesi ve iddiaya ilişkin delillerin de gösterilmesi gerekmektedir¹⁰⁷.

İslam hukukunda kanuni ispat sistemi geçerli olduğundan belli suçların belli delillerle ispatlanabileceği, delil getirme görevinin davacıya yani mağdura ve şikâyetçiye ait olduğu kabul edilirdi. İslam ceza muhakemesi hukukunda, asloğan kişinin masumiyeti olduğundan sanığın suçsuzluğunu ispat etmesi ve karşı delil getirmesi gibi bir zorunluluk bulunmamaktaydı. Yani ispat külfeti davacıya bırakılmıştı¹⁰⁸. Ancak bu kural davalı durumundaki sanığın karşı delil öne sürebilmesine engel değildi. Kadı öne sürülen delillerle bağlı olduğundan delil toplama yükümlülüğü bulunmamaktaydı¹⁰⁹. Tanık beyanı en önemli delil olarak kabul edilmekteydi ve bazı durumlarda ispat aracı olarak tanık beyanının kabul edilebilmesi için belirli bir sayıda tanığa ihtiyaç duyulmuştur¹¹⁰.

İslam hukukuna ilişkin mevcut kaynaklar incelendiğinde, İslam ceza muhakemesi hukukunun daha ziyade kovuşturma evresiyle ilgilendiği anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda savcılık teşkilatının temellerinin atılması, Avrupalılaştırma hareketleri içinde ve özellikle Tanzimat sonrasına rastlamaktadır¹¹¹. Savcılık teşkillerinin kurulması sonrasında soruşturma evresi de yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır.

1840 tarihli Kanun-i Ceza ve 1851 tarihli Kanun-i Cedid adlı düzenlemelerin maksada hizmet etmemesi ve tatminkâr görülmemeleri nedeniyle ilga edilmelerinden sonra 1858 tarihinde çıkarılan ve Fransız Ceza Kanunu’nun bir tercümesinden ibaret bulunan Kanun’la nizamiye ve şer’iye mahkemele-

¹⁰² CANTEZ, M. Tahir: “*Tatbikatta C. Savcılarının Görevleri (Amme Davasının Hazırlanması) ve İnfaz Hukuku*”, İskender Yayınları, İstanbul, 1962, s. 7.

¹⁰³ Kadılar, kaza bölgesindeki küçük yerleşim yerlerine naip tayin ederlerdi. Naip, kadı tarafından yetkilendirilmiş görevlidir. YURTCAN, s. 79.

¹⁰⁴ ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, s. 94.

¹⁰⁵ ÜÇÖK, Coşkun: “Savcıların Avrupa Hukukunda Gelişmesi ve Türkiye’deki Kuruluşu”, *Ord. Prof. Sabri Şakir Ansay’ın Hatırasına Armağan*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964, s. 35.

¹⁰⁶ ÜÇÖK, s. 35-36.

¹⁰⁷ GÜNEŞ, s. 236; AKMAN, Mehmet: *Osmanlı Devleti’nde Ceza Yargılaması*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 30.

¹⁰⁸ AKMAN, s. 21.

¹⁰⁹ YENİSEY, Feridun: “Ceza Yargılamasında ve Adli Teşkilatta Cumhuriyet Öncesi Durum ve Cumhuriyetten Sonraki Gelişmeler”, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk Sempozyumu Atatürk İlkeleri ve Ceza Hukuku (15-18 Aralık 1981)*, İstanbul, 1983, s. 42 vd.

¹¹⁰ Örneğin, iki erkek ya da bir erkekle iki kadının tanıklığı, ya da zina suçunda dört erkeğin tanıklığı aranmıştır. Bkz. YURTCAN, s. 82.

¹¹¹ ÜÇÖK, s. 36.

ri kurulmuş, bunların görevleri gösterilmiş¹¹², savcılık mantığının temelleri atılmış, hükümete veya şahıslara karşı işlenip de kamu düzenini bozan suçların takibi yetkisi devlete verilmiş ancak bu işi kimin yapacağı Kanun'da tespit edilmemişti¹¹³.

1858 tarihli Kanun'dan sonra 1864 tarihinde çıkarılan Vilâyet Nizamnamesi'nde ilk defa savcılıkla ilgili hüküm bulunmaktadır. Nitekim sözü edilen Nizamname'nin Divan-ı Temyiz'le ilgili bölümünün 19. maddesinde "... *umur-i hukukiye ve kanuniyyeye vakıf taraf-i devletten mansup bir memur-i mahsus bulunacaktır*" hükmü bulunmaktadır. Bundan sonra 23 Şubat 1870 tarihinde çıkarılan Dersaadet ve Mülhakatı İdare-i Zabita ve Mülkiyyeye ve Mehakemi Nizamiyyesine Dair Nizamname'nin 61. maddesinde de "*Divan-i Temyizde erbab-i cinayet aleyhinde müddei sıfatında bulunmak üzere devlet namına umur-i hukukiyyeye ve kanuniyyeye vakıf bir memur bulunacaktır*" denilmek suretiyle, bahsedilen görevlilerin yetki ve görevleri konusuna bir nebze açıklık getirilerek, sözü edilen Nizamname'nin 71. maddesinde ilk defa "*müdde-i umumi*" terimi kullanılmış ve fakat müddei umuminin yetki ve vazifeleri ayrıca düzenlenmemiştir¹¹⁴.

Osmanlı Dönemi'nde batı sistemine uyum sağlama ve bu yolla batılılaşma sürecinin hızlandığı 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yargı sistemi de etkilenmiş, 1876 tarihli Kanuni Esasi'nin 91. maddesi ile ceza muhakemesinde savcılık teşkilatı kurulacağı öngörülmüş ve Kanuni Esasi'nin ilanından üç yıl sonra yürürlüğe giren 1879 tarihli ve Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'nun neredeyse tümü ile çevirisinden oluşan¹¹⁵ Mehâkimi Nizamiyenin Teşkilatı Kanun-i Muvakkat ile nizamiye mahkemeleri kurulmuştur. Nizamiye mahkemelerinin kurulması ile savcılık örgütlenmesi kurulmamış, ancak mahkeme üyelerinden birinin savcılık görevi üstlenmesi sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde mahkeme teşkilatının yanında savcılık teşkilatının kurulması 1879 tarihli Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu ile olmuştur¹¹⁶. Savcıların Adliye Nezareti'nin (Adalet Bakanlığı) emri altında görev yapacakları vurgulanarak savcılarının görevlerinin Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye'de gösterildiği belirtilmiştir¹¹⁷. Bu Kanun'da Fransız adalet mekanizmasının jüri sistemi hariç tüm kurumları benimsenmiş, İslam hukukuna aykırı ilkelerin bulunmamasına da özellikle dikkat edilmiştir¹¹⁸.

Kanun'un soruşturma ve kovuşturma evrelerini ayırması, modern ceza muhakemesi usul kanunlarına benzediğine delalet etmektedir¹¹⁹. CMK'da soruşturma (m. 157-174) ve kovuşturma (m. 175-232) evreleri iki kitap halinde düzenlemiştir.

Bugünkü anlamıyla savcılık teşkilatının kurulduğu bu kanunlar gereğince, savcıya suçları araştırma ve soruşturma görevi verilmiş ve ilk defa savcılık örgütü kurulmuştur. Bu düzenlemelerle savcılarının soruşturma mecburiyeti de açıkça dile getirilmiştir¹²⁰. Bu gelişmelerle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda, avukatlık kurumu da Avrupa'daki şekliyle gelişirken, tercüme yöntemi ile iktisap edilen Fransız hukukunun bir kurumu olan savcılık da hukuk sistemine dâhil olmuştur¹²¹.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, laik anlayış temelindeki mahkemeler kurulmaya başlanmış ancak günümüzdeki anlayışta olduğu gibi sürekli bir savcılık teşkilatı kurulmamıştır. Bunun yerine mahkeme üyelerinden bazıları aynı zamanda savcılık görevini de yerine getirmişlerdir. "*Hasm-ı mansup*"¹²² is-

¹¹² DURANOĞLU, *Kamu Davasının Açılmasında Geçerli Olan İlkeler*, s. 270.

¹¹³ KEYMAN, s. 63; ÜÇÖK, s. 44, 45; ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, s. 319.

¹¹⁴ KEYMAN, s. 64.

¹¹⁵ BARDAK, Cengiz: *Ceza Muhakemesinde Hazırlık Soruşturması*, Yetkin Yayınevi, Ankara, 1996, s. 73.

¹¹⁶ YURTCAN, s. 189.

¹¹⁷ KEYMAN, s. 64.

¹¹⁸ YURTCAN, s. 82.

¹¹⁹ GÖKCEN, Ahmet: "1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1994, Cilt 4, Sayı 1-2, (1994), s. 204-226.

¹²⁰ CENTEL, Nur / ZAFER, Hamide: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 19. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 127, GÜNEŞ, s. 236; DURANOĞLU, *Kamu Davasının Açılmasında Geçerli Olan İlkeler*, s. 270.

¹²¹ ÜÇÖK, s. 27; ÖZKORKUT, s. 149-150.

¹²² Atanmış karşı taraf (hasım) manasına gelmektedir.

minin verilmesi de önerilen bu kişilere, kamu adına iddia görevini yürüten kişi anlamında “*müdde-i umumi*” isminin verilmesi tercih edilmiştir¹²³.

Anılan Kanun gereği tüm memurların suçları savcıya bildirme, suça dair bilgi ve belgeleri iletme yükümlülüğü bulunmaktaydı. Bununla birlikte özel kişilerin de aynı yükümlülüğü taşıdıkları kabul edilmişti. Suçüstü durumunda savcının, suçu bizzat ve olay mahallinde soruşturma, ifade alma, bunları çağırma görev ve yetkisi bulunmaktaydı. Ayrıca savcının elkoyma, konutta arama, belirli suçlarda ve suçüstü halinde tutuklama, zorla getirme, bilirkişi belirleme ve dinleme yetkisi Kanunda yer bulmaktaydı¹²⁴.

İslam hukukunun izlerinin derin bir şekilde hissedildiği Tanzimat Dönemi ceza muhakemesi hukukunda, soruşturma evresi ancak savcılık teşkilatının kurulması sonrası şekillenmeye başlamış ise de günümüzdeki anlamıyla bir soruşturma evresinin bulunduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

2. Cumhuriyet Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin devrimci yaklaşımları sonucunda ve özellikle saltanatının kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında yeni yönetim sistemine uygun kanunlaştırma hareketleri başlamıştır.

Öncelikle 05.05.1926 tarihli 825 sayılı Kanun'la, 469 sayılı Mehâkimi Şeriyenin İlgasına ve Mehâkim Teşkilatına Ait Ahkâmı Muadil Kanun'un değiştirilmesi sonucunda ilk derece mahkemeleri yanındaki savcılık teşkilleri kurulmuştur. 825 sayılı Ceza Kanunu'nun Mevkii Meriyete Vazına Mütellik Kanun ile Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu Muvakkat yürürlükten kaldırılarak savcılık teşkilatının kuruluşu ve yapısı belirlenmiştir. 825 sayılı Kanun'un 28. maddesinde “*Her asliye mahkemesi nezdinde bir müddeiumumi ile lüzumu kadar müddeiumumi muavini bulunur...*” hükmü ile günümüzdeki savcılık teşkilatının esası ortaya konmuştur¹²⁵. Ancak müddei umumi muavini unvanı, 12.02.1989 tarih ve 360 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin geçici maddesi ile 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'ndan çıkartılarak uygulamada yerini Cumhuriyet savcılığı unvanına bırakmıştır¹²⁶. “Cumhuriyet savcısı” ifadesinin ülkedeki yönetim biçimiyle ilgili olmadığı, “cumhura ait” anlamında kullanılan bir niteleme olduğu¹²⁷ vurgulanmış ise de “Cumhuriyet” ifadesinin anlamı ve neyi nitelediği açık olduğundan bu görüşe itibar etmek mümkün değildir¹²⁸.

Cumhuriyet tarihimizde ceza muhakemesi faaliyetinin mutfağı olan soruşturma evresi; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda¹²⁹ (CMUK) 1985 yılında yapılan değişiklik öncesi, bu değişiklikten sonrası ve Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) dönemi olmak üzere üç farklı dönem halinde yürütülmüştür.

a. 1985 Tarihine Kadar Olan Dönem

CMUK'da 1985 tarihli ve 3206 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik öncesinde, ceza yargılaması faaliyeti, “ön soruşturma” (davaya hazırlık veya davanın hazırlanması, günümüzdeki anlamıyla soruşturma) ve “son soruşturma” (davanın görülmesi, günümüzdeki anlamıyla kovuşturma) olmak üzere iki evreye; ön soruşturma evresi de kendi içerisinde “hazırlık soruşturması” ve “ilk soruşturma” olmak üzere iki

¹²³ KUNTER / YENİSEY / NUHOĞLU, s. 314.

¹²⁴ GÖKCEN, 1994, s. 207-211.

¹²⁵ GÜNEŞ, s. 241.

¹²⁶ “12.02.1989 tarih ve 360 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 24.01.1990 tarih ve 3611 sayılı ‘2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu ile 3221 sayılı Hâkim ve Savcı Adayları Eğitim Merkezi Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabulü Hakkında Kanun’ ile yasalâşarak 01.02.1990 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmayı müteakip yürürlüğe girmiştir.” CENTEL / ZAFER, s. 128; YENİSEY, Feridun: *Uygulanan ve Olması Gereken Ceza Muhakemesi, Hazırlık Soruşturması ve Polis*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1987, s. 64.

¹²⁷ GÖKPINAR, Mahmut: “Ceza Muhakemesinde Savcılık”, *Ceza Hukuku Dergisi*, 2012, Sayı 1, s. 203.

¹²⁸ “*Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda savcılıkların (müdde-i umumi) kaldırılması gündeme gelmiş; Atatürk, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'a düşüncesini sormuş, Bozkurt'un Cumhuriyeti ve hukuk düzenini korumak için savcılara ihtiyaç olduğunu bu nedenle kaldırılmamaları gerektiğini söylemesi üzerine kaldırılmaktan vazgeçilmiştir.*” Bkz. SOYASLAN, Doğan: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 183.

¹²⁹ 04.04.1929 tarihli 20.04.1929 tarih ve 1172 sayılı R. Gazete yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

döneme ayrılmıştı¹³⁰. Hazırlık soruşturması da kamu davasının açılmasına yer olup olmadığı araştırıldığı evre ve ilk soruşturma evresinde soruşturma yapan hâkimlerin işini teminata dokunmadan azaltmak üzere ilk soruşturmayı hazırlamak gayesine ayrılan evre olmak üzere iki kısma bölünmüştü¹³¹.

Ön soruşturma, ceza yargılamasının ilk aşaması olup suç haberinin yetkili organlarca öğrenilmesi sonucu harekete geçerek olayın suç olup olmadığı ve fiilin kim tarafından gerçekleştirildiğinin araştırıldığı sürece verilen isimdi¹³².

CMUK'un 163. maddesi; hazırlık soruşturması sonucunda, Cumhuriyet savcısı tarafından, kamu davasını açmak üzere gerekli olan yeterli delil elde edildiği kanısına varıldığında, ilk soruşturmanın açılması için sorgu hâkimine hitaben bir talepname ya da mahkemeye hitaben bir iddianame düzenleneceğini ifade etmekteydi. CMUK'un 183. maddesi ise ilk soruşturmayı, suç şüphelisi hakkında son soruşturmanın (kamu davasının) açılmasına ya da muhakemenin menine karar vermeye yetecek derecede bütün delillerin elde edilmesi gerektirdiğini belirtmekteydi¹³³.

İlk soruşturma evresinde görevli yargılama makamı olan sorgu hâkimliği davaya kendiliğinden el koymadığından ilk soruşturmanın açılması, Cumhuriyet savcısı tarafından talepname denilen bir belgeyle istenmesine bağlıydı. CMUK'un 172. maddesine göre talepname şüphelinin kim olduğu ve kendisine isnat olunan suçun ne olduğu gösterilmek zorundaydı. Ancak talepname delillerin gösterilmesi zorunluluğu bulunmadığından yeterli şüphe bulunup bulunmadığı veya isnadın yeterli kuvvette olup olmadığı aranmamaktaydı. Cumhuriyet savcısının suç şüphelisi açısından lehte ve aleyhte olan hususları hâkime bildirmesi gerekiyordu¹³⁴. İlk soruşturma, yöneltilen isnadın sanığı mahkemeye sevk edebilecek yeterlilikte olup olmadığı incelenmesi anlamını taşımaktaydı¹³⁵. Günümüzdeki anlamı itibarıyla şüpheli hakkında yapılan soruşturmanın, kovuşturma evresine geçmeye yeterli olup olmadığı soruşturma süjesi dışındaki bir yargılama süjesinin (sorgu hâkiminin) denetiminden geçmesi anlamını içermekteydi. Bu anlamda günümüzdeki karşılığı itibarıyla iddianamenin değerlendirilmesi mekanizmasına kısmen benzerlik göstermektedir.

CMUK'un 189. maddesi gereğince; ilk soruşturma sonucunda, son soruşturmanın açılması için elverişli delil toplanmış ve muhafaza altına alınmış olduğu kanaatine varan sorgu hâkimi, ilk soruşturma dosyasını iddiasını bildirmek üzere Cumhuriyet savcısına gönderirdi. Cumhuriyet savcısı yedi gün içinde soruşturmanın genişletilmesi talebinde bulunabilir veya son soruşturmaya geçilip geçilmemesi yönünde mütalaasını bildirirdi¹³⁶.

CMUK'un 191/3. maddesi gereğince son soruşturmayı başlatan mekanizma iddianameydi. CMUK'un 191/1. maddesi gereğince de ilk soruşturma evresinin geçerli olduğu durumlarda son soruşturmanın açılması yetkisi sorgu hâkimliğinde, ilk soruşturmanın yapılmadığı hallerde ise yetki Cumhuriyet savcısında idi.

Hâkimlik teminatına sahip tarafsız ve bağımsız bir makam tarafından ve Cumhuriyet savcısı ile sanığın da katılımıyla yapılan değerlendirme vasıtasıyla sanığın lehine ve aleyhine bütün delillerin değerlendirilmesi ve uyuşmazlığın bu şekilde son soruşturmaya aktarılması, delillerin, suç atfedilmemesine yeterli olmaması halinde son soruşturmanın açılmaması kararı ile muhakemeye son verilmesi, sanık lehine bir teminat oluşturmaktaydı¹³⁷.

¹³⁰ TOSUN, s. 47.

¹³¹ "Hazırlık soruşturmasından sonra ilk soruşturmaya geçilecektir ve hazırlık soruşturması ilk soruşturmayı hazırlamak gayesiyle yapılmaktadır." Bkz. KUNTER / YENİSEY, s. 744; CENTEL / ZAFER, s. 622.

¹³² YURTCAN, s. 477.

¹³³ EREM, s. 205.

¹³⁴ EVİK, Vesile Sonay: "İddianamenin İadesi", *Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı*, Cilt II, Ankara, 2008, s. 812; EREM, s. 207.

¹³⁵ EREM, s. 269.

¹³⁶ EREM, s. 279; CENTEL / ZAFER, s. 622.

¹³⁷ "Mehaz kanunda ilk soruşturmayı sorgu hâkimi yapmakta iken bu soruşturma sonunda sanığın mahkemeye sevk edilip edilmeyeceğine karar hâkimi tarafından karar verilmesini ve bu suretle soruşturmayı yapan hâkimin, yaptığı soruşturmanın etkisi altında kalmamasının temin edilmiş olmasını daha isabetli değerlendirmiş ve hukuk sistemimizde soruşturmayı yapan ve karar veren hâkimin aynı hâkim

Bir ara muhakeme şekli olan sorgu hâkimliği ve ilk soruşturma evresini düzenleyen CMUK'un 171-190 ve 191-205. maddeleri, 21.05.1985 tarihli 3206 sayılı Kanun'un 82. maddesiyle, yargılamayı uzattığı, yararsız olduğu ve hazırlık soruşturmasının tekrarı niteliğinde bulunduğu gerekçesiyle yürürlükten kaldırılmıştır¹³⁸.

3206 sayılı Kanun öncesinde de CMUK'un soruşturma evresini düzenleyen maddelerinde 16.06.1936 tarih ve 3006 sayılı ve 15.03.1973 tarih ve 1696 sayılı kanunlarla önemli değişiklikler yapılmıştır. 3006 sayılı Kanun'la; CMUK'un 148. maddesinde yapılan değişiklik sonucunda, valinin Cumhuriyet savcısından kamu davasını açmasını talep etmek, Cumhuriyet savcısının bu talebi kabul etmemesi halinde valinin, talebini Adalet Bakanlığına iletme, Adalet Bakanlığının valilik talebini değerlendirmek ve gereğini yapmak yetkisi, 154. maddede yapılan değişiklik ile kolluk makam ve memurları ile Cumhuriyet savcıları arasındaki ilişkiler, 171/1. maddede yapılan değişiklik ile ilk tahkikatın hangi hallerde yapılmasının zorunlu olduğu hangi hallerde ilk tahkikatın yapılması kararının Cumhuriyet savcısının yetkisine bırakılması, 174. maddesinde yapılan değişiklik ile ilk tahkikat açılması konusundaki itirazın asliye ceza mahkemesi reisi ya da hâkimi tarafından karara bağlanması hususları düzenlenmiştir. 1696 sayılı Kanun'la; CMUK'un 171. maddesi yeniden değiştirilerek ilk tahkikatın açılması yetkisi Cumhuriyet savcısına bırakılmış, suçun vasıf ve mahiyeti itibarıyla hâkim tarafından soruşturma yapılması gerektiği kanaatine vardığında, Cumhuriyet savcısına, ilk tahkikatın yapılmasını talep etmek yetkisi verilmiştir. 194. maddede yapılan değişiklik ile iddianamenin sanığa tebliği ve sanığın iddianameye karşı acele itiraz hakkı düzenlenmiştir¹³⁹.

b. 1985 Tarih ve 3206 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişiklik Sonrası Dönem

3206 sayılı Kanun'la yapılan değişiklik sonrasında ceza muhakemesi, hazırlık soruşturması ve son soruşturma evrelerinden oluşmaktaydı. Günümüzdeki soruşturma evresinin karşılığı olan hazırlık soruşturması, suç işlendiğinin öğrenilmesinden kamu davasının açılmasına kadar geçen evreye verilen isimdi. Günümüzdeki kovuşturma evresinin karşılığı olan evre ise son soruşturma evresiydi ve kamu davası açılmasından (iddianamenin mahkemeye verilmesi) hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreydi¹⁴⁰.

İddianamenin mahkemesine teslimi ile bir "ara soruşturma usulü" bulunmaktaydı. İddianın yeterli olmaması nedeniyle iddianamenin reddi veya duruşmaya geçmemek gibi bir durum veya karar söz konusu olamıyordu. Davanın reddi kararı ancak CMUK'un 352. maddesi vasıtasıyla şahsi davalar nedeniyle söz konusu olabiliyordu. Uygulamada ise iddianamenin hangi suç nedeniyle düzenlendiğinin anlaşılabilmesi halinde dosya Cumhuriyet savcılığına gönderilerek açıklama istenmekteydi. Asıl kural olarak hazırlık soruşturmasının "patron"u olarak Cumhuriyet savcısını işaret etmekte ise de uygulamada kolluk ön planda kalmakta¹⁴¹ ve geniş yetkiler kullanılmaktaydı¹⁴².

CMUK 1999 Tasarısı'nın 168 ve 169. maddelerinde iddianamenin reddi (iadesi) düzenlenmiş ve bu düzenleme, yapılan değişikliklerle, CMK'da de yer bulmuştur¹⁴³.

olması yolundaki düzenlemenin, sorgu hâkimini bir çeşit savcı durumuna getirdiğini ve sorgu hâkimliğinin savcıya güvensizlik gibi görünen bir düzenleme olduğunu; bununla birlikte, ciddi ve teminatl bir tek soruşturma yerine üç çeşit soruşturma olmasının işlev ve amaç yönüyle eleştiriye açık olduğunu belirtmiştir" Bkz. EREM, s. 269; TOSUN, s. 52.

¹³⁸ EVİK, s. 813; CENTEL / ZAFER, s. 623.

¹³⁹ Ayrıntı için bkz. KİTAPÇIOĞLU, Tülay: *Ceza Muhakemesi Kanununda Soruşturmanın Sonuçlandırılması*, Legal Yayınları, İstanbul, 2014, s. 15 vd.

¹⁴⁰ ÖZBEK, Veli Özer: *CMK İzmir Şerhi-Yeni CMK'nın Anlamı*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 54.

¹⁴¹ ÖZTÜRK, Bahri / TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / SIRMA GEZER, Özge / SAYGILAR KIRIT, Yasemin F. / ALAN AKCAN, Esra / ÖZAYDIN Özdem / ERDEN TÛTÛNCÛ, Efser / ALTINOK VILLEMIN, Derya / TOK, Mehmet Can: *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 224.

¹⁴² YAZICIOĞLU, Yılmaz: "5271 sayılı Yeni CMK Uyarınca Soruşturma ve Soruşturma İşlemleri", *Legal Hukuk Dergisi*, 2005, 3, Sayı 32, s. 2916.

¹⁴³ CENTEL / ZAFER, s. 624.

c. 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Dönemi

CMK'da de ceza muhakemesi faaliyetleri, suç şüphesinin öğrenilmesinden, verilen kararın kesin hükümlerle sonuçlanmasına kadar geçen süre olarak tespit edilmişse de CMK, CMUK'da bulunan hazırlık soruşturması ile son soruşturma kavramlarından vazgeçmiş ve kanaatimizce de süreci doğru bir şekilde "soruşturma" ve "kovuşturma" olarak ikiye ayırmıştır¹⁴⁴. CMUK'a nazaran terk edilen hazırlık soruşturması evresi yerine soruşturma, son soruşturma evresi yerine kovuşturma kavramları tercih edilmiş; hazırlık soruşturması ile son soruşturma arasındaki boşluk doldurulmuştur.

Doktrinde görüş birliği bulunmamakla birlikte¹⁴⁵ genel olarak ceza muhakemesi sürecinin soruşturma ve kovuşturma olarak iki evreden oluştuğunu söylemek mümkündür.

CMK'nın 2. maddesi soruşturma tanımını yapmıştır. Kanun'un 170/2. maddesi ile 175/1. maddesi hükümleri dikkate alındığında soruşturma evresinin Cumhuriyet savcısının iddianamesini düzenlemeyle son bulunduğu ifadesine¹⁴⁶ katılmak mümkün görülmemektedir. Zaten CMK'nın 2. maddesinde tanım yapılırken açıkça soruşturmanın iddianamenin kabulüyle sona erdiği vurgulanmıştır¹⁴⁷. Ayrıca 170/2. maddedeki iddianame düzenlemek görevinden, 175/1. maddesinde de kamu davasının açılma anından bahsedilmiştir. Yani CMK'nın 170/2. maddedeki soruşturma evresi sonunda toplanan delillerin değerlendirilerek iddianame düzenleneceği ifadesi soruşturma evresinin bittiği anlamına gelmemektedir. Bu ifadenin, "gelen an itibarıyla" olarak kabul edilmesi daha doğru olacaktır. 170/2. maddedeki düzenlemede "evre" ifadesi yerine "yapılan soruşturma esnasında" ifadesinin kullanılmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir.

İddianamenin düzenlenerek mahkemesine teslim edilmesi ile Cumhuriyet savcısının soruşturma konusu iş ve soruşturma evresi üzerindeki kontrolü durmaktadır. Böyle olunca soruşturma evresi sona ermemektedir. İddianamenin kabulü kararıyla birlikte duran soruşturma evresi son bulur. Gerek CMK gerekse Türk Ceza Kanunu (TCK) "evre" ifadesini, soruşturma ve kovuşturma süreçlerini nitelendirmek üzere kullandığından, iddianamenin mahkemeye teslim edilmesi ile birlikte bir ara muhakeme evresinin başladığı görüşü doğru kabul edilmemelidir. İddianamenin değerlendirildiği bu süreç belki ara muhakeme aşaması olarak adlandırılabilir ise de bu sürecin ara muhakeme evresi olarak vasıflandırılması ve soruşturma evresinden farklı bir evre olarak değerlendirilmesi görüşüne katılmıyoruz. Nitekim Kanun'da böyle bir evre bulunmamaktadır. Ayrıca iddianamenin mahkemeye teslimi ile soruş-

¹⁴⁴ TOROSLU / FEYZİOĞLU s. 306.

¹⁴⁵ *Yenisey ve Nuhoğlu* sürecin soruşturma, ara soruşturma, kovuşturma ve hükmün yerine getirilmesi evresi olarak dört evreye ayrıldığını, soruşturma evresinin ise başlangıç soruşturması ve kısa soruşturma olarak iki aşamaya ayrıldığını dile getirmektedir. Bkz. YENİSEY, Feridun / NUHOĞLU, Ayşe: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 570. Sürecin ön soruşturma, kovuşturma olmak üzere iki evreye, ön soruşturmanın ise soruşturma ve iddianamenin değerlendirilmesi olmak üzere iki devreye ayrıldığını ilişkin bkz. CENTEL / ZAFER, s. 18. Hazırlık soruşturması ve son soruşturma olmak üzere sürecin iki aşamalı olduğuna dair bkz. YURTCAN, s. 475 vd. Suç haberinin alınıp iddianamenin mahkemesine tevdiine kadar geçen sürece soruşturma, iddianamenin alınıp kabul edilmesine kadar geçen sürece ara muhakeme ve iddianamenin kabulüyle başlayıp hükümlerle sone eren sürece kovuşturma evreleri adını veren görüş için bkz. ÖZTÜRK / TEZCAN / ERDEM / SIRMA GEZER / SAYGILAR KIRIT / ALAN AKCAN / ÖZAYDIN / ERDEN TÛTÛNCÛ / ALTINOK VILLEMIN / TOK, s. 601. Süreci soruşturma ve kovuşturma evresi olarak ikiye ayıran ara muhakeme evresi olarak üçüncü bir evrenin bulunmadığını vurgulayan görüş için bkz. TOROSLU / FEYZİOĞLU, s. 306, 327; ŞAHİN, Cumhuriyet ve GÖKTÜRK, Neslihan: *Ceza Muhakemesi Hukuku Cilt I*, 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 39. Soruşturma evresinin iddianamenin kabulüyle sona erdiğini, iddianamenin değerlendirildiği döneme "ara muhakeme dönemi" diyen görüş için bkz. ÖZBEK / DOĞAN / BACAKSIZ, s. 492, 495. Sürecin, soruşturma, kovuşturma ve kanun yolu evresi olarak üçlü tasnife tabi tutulabileceğine, ara muhakeme evresinin bulunmadığı, bu döneme ara inceleme / denetleme aşaması denebileceğine dair görüş için bkz. ÖZEN, Mustafa: *Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri*, 5. Baskı, Ankara: Adalet Yayınları, 2020, s. 693.

¹⁴⁶ EVİK, s. 813. "... soruşturma evresinin sonunda suçun işlendiğine dair yeterli delile ulaşıldığı kanaatindeyse iddianame düzenlemek suretiyle bu evreyi sonuçlandırır." diyerek iddianame tanzimi ile soruşturma evresinin sonuçlanacağına dair görüş için bkz. CENTEL / ZAFER, s. 551. "Ceza muhakemesi, Suç haberinin alınmasıyla başlayıp kovuşturmaya yer olmadığı kararı veya iddianamenin mahkemeye verilmesi ile sona eren soruşturma evresi; iddianamenin alınmasıyla başlayıp kabulüne kadar süren ara muhakeme evresi ve iddianamenin kabulüyle başlayıp bir hükümlerle sone eren kovuşturma evresinden ibarettir." şeklindeki görüş için bkz. ÖZTÜRK / TEZCAN / ERDEM / SIRMA GEZER / SAYGILAR KIRIT / ALAN AKCAN / ÖZAYDIN / ERDEN TÛTÛNCÛ / ALTINOK VILLEMIN / TOK, s. 601.

"Bu dönemin sonunda ya iş sona erecek ya da sanık hakkında dava açılacaktır" diyerek sürecin, kamu davasının açılması veya kovuşturmama kararı verilerek bitirileceğine dair bkz. YURTCAN, s. 499.

¹⁴⁷ ŞAHİN, Cumhuriyet / GÖKTÜRK, Neslihan: *Ceza Muhakemesi Hukuku Cilt I*, 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 39; ÖZBEK / DOĞAN / BACAKSIZ, s. 190.

turma evresinin sona erdiği kabul edilirse, bu andan sonra iddianameye bağlı soruşturma konusu olay hakkında Cumhuriyet savcısının herhangi bir soruşturma işlemi yapamayacağı da kabul edilmelidir. Örneğin, iddianamenin sevkinden sonra aynı soruşturma çerçevesinde yeni ve çok önemli bir delil elde edildiğinde yeni bir soruşturma mı başlatılacaktır? Elbette ki, bu soruyu olumsuz olarak cevaplamak gerekecektir. İddianame mahkemesine teslim edilmiş olsa bile Cumhuriyet savcısı bu soruşturma kapsamında soruşturma işlemleri yapabilir, elde edilen yeni delil ve verileri iddianame ile birlikte değerlendirmek üzere mahkemesine gönderebilir. İddianamenin değerlendirilmesi aşamasına “ara muhakeme” devresi denilebilir ise de bu ara muhakeme sürecinin başlaması ile soruşturma evresinin sona erdiğini söyleyebilmek mümkün görülmemektedir. Türk hukukunda, ceza muhakemesi hukukunun genel işleyiş mantığı çerçevesinde, bir evrenin sona ermesi, o evrenin yeniden başlayamayacağı anlamını taşımaktadır. Ancak iddianamenin mahkemeye teslimi ile soruşturma evresi sona eriyor ise iddianamenin iadesi kararı üzerine bambaşka ve yeni bir soruşturma evresi başlayacak demektir¹⁴⁸.

İddianamenin iadesi kararıyla duran soruşturma evresi yeniden işlemeye başlar ve yeniden canlanan bu evre,

- İddianamenin iadesi kararına karşı yapılan itirazın kabulü sonrası iddianamenin kabul edilmesi kararı ile,
- İddianamenin iadesi kararına karşı yapılan itirazın reddi sonrasında devam edilen soruşturma işlemleri sonucunda düzenlenecek yeni iddianamenin mahkemesince kabul edilmesine karar verilmesi ile,
- İddianamenin iadesi kararı sonrası yapılan soruşturma sonucunda verilecek kovuşturmayaya yer olmadığı kararının süresinde itiraza konu edilmemesi veya itiraz üzerine sulh ceza hâkimi tarafından verilecek itirazın reddi kararı ile¹⁴⁹,
- Görev ve yetki uyuşmazlıklarında görevli ve yetkili Cumhuriyet başsavcılıklarının soruşturma sürecine devam etmek üzere soruşturma evrakını kendi kayıtlarına aldıkları an ile görevsizlik veya yetkisizlik kararı veren Cumhuriyet savcısı açısından sona erer.
- Kovuşturmayaya yer olmadığı kararı tek başına soruşturma sürecini sonlandırmamaktadır. Bu karara ilişkin yapılan soruşturma esnasında el koyma işlemi yapılmış ise veya müsadereye ilişkin bir durum söz konusu ise bu durumların hukuki sonuca vardırılmasına kadar soruşturma süreci devam etmektedir.

Konumuzla ilişkili olarak CMK’yı CMUK’dan ayıran en önemli farklardan biri de CMK’ya göre soruşturma evresinin savcı merkezli düzenlenmiş olmasıdır¹⁵⁰. CMK’da kural olarak bütün yetkiler Cumhuriyet savcısında toplamış, CMUK’dan farklı olarak kolluk araştırması ve savcı araştırması gibi bir ayrıma gidilmemiştir¹⁵¹. Adli kolluk, adli görevleri bakımından Cumhuriyet savcısına bağlıdır ve Cumhuriyet savcısının emri ve talimatıyla adli görevlerini icra etmektedir¹⁵².

¹⁴⁸ “Salt iddianamenin kabulü ile soruşturma evresi sona erer” Bkz. DONAY, Süheyl: *Ceza Yargılama Hukuku*, 2. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 116.

“İddianamenin kabulüyle soruşturma evresi de artık sona ermiştir.” Bkz. ŞAHİN, Cumhur / GÖKTÜRK, Neslihan: *Ceza Muhakemesi Hukuku Cilt II*, 10. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 97.

“CMK’ya göre soruşturma evresi suç haberinin alınmasıyla başlayıp kovuşturmayaya yer olmadığı kararının verilmesi veya kamu davasının açılması (iddianamenin kabulüyle birlikte) ile sona ermektedir. Yargıtay’a göre de soruşturma, yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen süreyi ifade etmektedir.” Bkz. ÜNVER, Yener / HAKERİ, Hakan: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 17. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020, s. 505, 511; Yargıtay 5. CD., T. 23.09.2010, E. 2010/949, K. 2010/6831.

¹⁴⁹ Ayrıca yine kanaatimizce verilecek olan bir kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı da soruşturma sürecini sonlandırmamaktadır. Çünkü bu kararın şüphelisi hakkında denetim süreci boyunca en azından iyi halli olmak durumunu sürdürüp sürdürmediği Cumhuriyet savcısı tarafından kontrol edilecektir.

¹⁵⁰ ÖZTÜRK / TEZCAN / ERDEM / SIRMA GEZER / SAYGILAR KIRIT / ALAN AKCAN / ÖZAYDIN / ERDEN TÜTÜNCÜ / ALTI-NOK VILLEMIN / TOK, s. 224-225.

¹⁵¹ GÖKCEN / BALCI / ALŞAHİN / ÇAKIR, s. 546.

¹⁵² SÖZÜER, Adem / TEKDAĞ, Kenan: “Ceza Muhakemesi Kanunu Neler Getiriyor”, *Hukuki Perspektifler Dergisi*, 2005, Sayı 3, s. 58.

SONUÇ

Soruşturma evresinin işleyişini etkileyen en önemli unsurların dönemin siyasi ve sosyal yapısı ile özellikle dini inanışlar olduğu, dini inanışın etkisinin zaman zaman azaldığı görülmekte ise de tamamen ortadan kalkmadığı anlaşılmaktadır. Ceza muhakemesi sürecinin tarihi gelişimi incelendiğinde, soruşturma evresinin giderek geliştiği gözlenmektedir. Başlangıçta hemen hemen hiç olmayan soruşturma evresinin zamanla gelişerek günümüzdeki halini aldığı, hatta ceza muhakemesi sürecinin en önemli evresini işgal ettiği görülmektedir.

Türk ceza muhakemesi hukukunda da soruşturma evresinin gelişimi, diğer dünya ülkeleriyle aynı veya benzer süreci izlemiştir. Ceza muhakemesi hukukumuz da coğrafi, kültürel, dini ve yönetsel organizasyondan kaynaklanan tesirlerden uzak kalamamıştır. Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de soruşturma evresi, devlet erkinin yapısına bağlı olarak gelişmiş; zaman zaman din temelli hukuk anlayışının etkisine girmiş ve neticede, bulunulan dönemin şartlarına uygun olarak şekillenerek günümüzdeki halini almıştır.

Ceza muhakemesi sürecini etkileyen bir diğer unsur, uygulanan ceza muhakemesi sistemidir. Birbirinden etkilenen ya da birinin sahip olduğu özellikler nedeniyle bir diğeri doğan itham ve tahkik sistemleri ile her iki sistemin olumsuzluklarını bertaraf ettirmek amacıyla doğan karma (işbirliği) sisteminin, soruşturma evresini doğrudan etkilediği görülmektedir. Günümüzde de ülkelerin uyguladığı ceza muhakemesi sistemi, o ülkenin uyguladığı soruşturma evresi yönetimini doğrudan şekillendirmektedir. Ancak doğal olarak günümüzde soruşturma evresinin yönetiminin, tam ve kesin olarak bir ceza muhakemesi sistemine göre yürütülmesi mümkün görülmemekte, soruşturma evresinin yönetiminde sistemlerin her birinin etkisi kendisini hissettirmektedir.

Diğer taraftan soruşturma evresi, devlet kurumunun güçlenmesi ve bu evrenin devlet eliyle yürütülmesi ihtiyacı nedeniyle, özellikle savcılık kurumu ile bağlantılı ve bu kurumla birlikte gelişerek günümüzdeki halini almıştır. Süreç, soruşturma evresinin gelişimi ile devam etmekte olup ileride de soruşturma evresinin savcılık kurumuyla birlikte değişip dönüşeceği açıkça kendisini göstermektedir.

Orta Çağ karanlığının ortadan kalkmasıyla birlikte çağdaş insan hakları anlayışı, doğal hukuk görüşünün dinsellikten kurtulmasıyla, diğer bir ifadeyle laikleşmesiyle, kendisini göstermiştir. “Geçen yüzyılda insan hakları alanında en önemli gelişme, bireyin ulusal hukuk öznesi olmasının yanında, yavaş yavaş uluslararası hukuk öznesi durumuna gelmeye başlamasıdır¹⁵³”. İnsan haklarının gelişmesiyle birlikte, ceza muhakemesi süreci giderek insancılaşmış, dolayısıyla soruşturma evresi de bu gelişmeden etkilenmiştir. Hatta dünya savaşlarının yıkıcı etkisinden çok derin yaralar alan birçok ülke, insan hakları ihlallerinin önüne geçmek ve kişi hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla, ulusal yargılama yetkilerinin denetimini, uluslararası kimi mahkeme veya organizasyonlara açmıştır. Bu gelişmeler; insan haklarını, devletlerin veya ulusların bir iç hukuk sorunu olmaktan çıkararak uluslararası hukukun ilgi odaklarından birini oluşturmasını sağlamıştır. Bu etki nedeniyle, özellikle ceza hukuku ulusal sınırları aşarak uluslararası düzlemde kendini göstermiş ve dolayısıyla soruşturma evresinin işleyişi de bu gelişmeden etkilenmiştir.

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte delil elde etmek ve değerlendirmek yöntemlerinde meydana gelecek değişimler ve özellikle bilimsel delilin delil değerlendirmesinde ön planda tutulmasının, soruşturma evresini önemli ölçüde etkileyeceği değerlendirilmektedir. Nitekim bilimsel delillerin kolay elde edilebilirliği süreci hızlandırabileceği gibi bu delillerin kolay manipüle edilebilir olması, soruşturmadan doğru sonuç çıkarılamamasına neden olabilecektir. Bu nedenlerle teknolojik gelişmeler, soruşturma evresinin daha multidisipliner bir yapıya (hukuk, tıp, bilişim teknolojileri, mühendislik vb.) bürünmesini sağlayabilecektir.

¹⁵³ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: *Yönetim Hukuku*, 10. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1997, s. 435.

KAYNAKÇA

- AHISKALI, Recep: *Muhzur*, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.
- AKMAN, Mehmet: *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- ARICAN, Mehmet: *Ceza Adaleti Sistemi, Etkinliği ve İşleyişi*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009.
- ARSAL, Sadri Maksudi: *Umumi Hukuk Tarihi*, 3. Baskı, Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 1948.
- AYDIN, M. Akif: *Türk Hukuk Tarihi*, 17. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- BARDAK, Cengiz: *Ceza Muhakemesinde Hazırlık Soruşturması*, Yetkin Yayınevi, Ankara, 1996.
- BARRY, Nicholas: *An Introduction to Roman Law*, Oxford University Press, 1975.
- BECKMAN, G.: "The Hittite Assembly", *JAOS*, 1982, Sayı 102, s. 435-442.
- BİRTEK, Fatih: *AİHM, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Işığında Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.
- BOTTERO, Jean: *Mesopotamia: Writing, Reasoning, and the Gods*, (Çev.) BAHRANI, Zainab / VAN DE MIEROOP, Marc, University of Chicago Press, Chicago, 1992.
- BRANDAU, Birgit / SCHICKERT, Hartmut: *Hititler. Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, (Çev.) MERTOĞLU, Nazife, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2003.
- CANTEZ, M. Tahir: *Tatbikatta C. Savcılarının Görevleri (Amme Davasının Hazırlanması) ve İnfaz Hukuku*, İskender Matbaası, İstanbul, 1962.
- CENTEL, Nur / ZAFER, Hamide: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 19. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- CIVIL, Miguel: "New Sumerian Law Fragments", *The Oriental Institute of the University of Chicago Assyriological Studies*, 1965, No: 16, s. 1-12.
- DAGUIN, Fernand: *Haşiyeli Alman Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu*, Adalet Bakanlığı, Ankara, 1951.
- DEMİR, Abdullah: *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2010.
- DEMİRBAŞ, Ali Timur: "Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması ve Müdafilik", *Ceza Hukuku Dergisi*, 2007, Sayı 4, s. 79-95.
- DONAY, Süheyl: *Ceza Yargılama Hukuku*, 2. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir: *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- DURANOĞLU, Yakup: *Soruşturma Evresinde Toplanan Delillerin Değerlendirilmesi ve Kamu Davasının Açılması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.
- DURANOĞLU, Yakup: "Kamu Davasının Açılmasında Geçerli Olan İlkeler [Kamu Davasının (Kovuşturmanın) Kamusalılığı, Davasız Muhakeme Olmaz, Kamu Davasında Mecburilik (Kovuşturma Mecburiyeti), Takdirilik (Maslahata Uygunluk) İlkeleri]", *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, Cilt 2, Sayı 1, s. 265-296 (Kamu Davasının Açılmasında Geçerli Olan İlkeler).
- EREM, Faruk: *Ceza Usulü Hukuku*, 2. Baskı, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1968.
- EVİK, Vesile Sonay: "İddianamenin İadesi", *Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı*, Cilt II, Ankara, 2008, s. 811-829.
- FEYZİOĞLU, Metin: *Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.
- FINEGAN, Jack: *Archaeological History of the Ancient Middle East*, Routledge, New York, 1979.
- FINKELSTEIN, J. J.: "Ammişaduqa's Edict and the Babylonian 'Law Codes'", *Journal of Cuneiform Studies*, 1961, Cilt 15, Sayı 3, s. 91-104.
- GURNEY, O. R. / KRAMER, Samuel Noah: "Two Fragments of Sumerian Laws", *The Oriental Institute of the University of Chicago Assyriological Studies*, 1965, No: 16, s. 13-21.

- GÖKCEN, Ahmet: “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1994, Cilt 4, Sayı 1-2, s. 203-288 (1994).
- GÖKCEN, Ahmet: *Ceza Muhakemesi Hukukunda Basit El Koyma ve Postada El Koyma (Özellikle Telefonların Gizlice Denetlenmesi)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No: 49, Ankara, 1994.
- GÖKCEN, Ahmet / BALCI, Murat / ALŞAHİN, Mehmet Emin / ÇAKIR, Kerim: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, Adalet Yayınları, İstanbul, 2020.
- GÖKPINAR, Mahmut: “Ceza Muhakemesinde Savcılık,” *Ceza Hukuku Dergisi*, 2012, Sayı 1, s. 203-218.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: *Yönetim Hukuku*, 10. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1997.
- GÜNEŞ, Umut: “Savcılığın Tarihsel Gelişimi”, *Adalet Dergisi*, 2008, Sayı 30, s. 233-247.
- GÜLTEKİN, Özkan: *İddianame ve İddianamenin İadesi*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2021.
- HAUSMANINGER, Herbert / SELB, Walter: *Römisches Privatrecht*, 9. Auflage, Böhleau Verlag, Wien, 2001.
- İÇEL, Kayıhan / SOKULLU AKINCI, Füsün / ÖZGENÇ, İzzet / SÖZÜER, Adem / MAHMUTOĞLU, Selami / ÜNVER, Yener: *Yaptırım Teorisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- İÇEL, Kayıhan: *Suçların İctimai (Genel Bilgiler-Fikri İctima-Müteselsil Suçlar-Görünüşte İctima)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1762, İstanbul, 1972.
- JOLOWICZ, H. F.: *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, Cambridge, 1952.
- KEYMAN, Selahattin: *Ceza Muhakemesinde (Asıl Ceza Muhakemesinde) Savcılık*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.
- KİTAPÇIOĞLU, Tülay: *Ceza Muhakemesi Kanununda Soruşturmanın Sonuçlandırılması*, Legal Yayınları, İstanbul, 2014.
- KRAMER, Samuel Noah: *History Begins at Sumer*, 3. Baskı, University of Pennsylvania Press, 1988.
- KRAMER, Samuel Noah: “Ur-Nammu Law Code”, *Orientalia Nova Series*, 1954, Cilt 23, Sayı 1, s. 40-51.
- KÖKSAL, Ayhan: “Anglo-Sakson Hukuku Ceza Muhakemesinde İtham Fonksiyonu”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1963, Cilt 29, Sayı 1-2 s. 185-200.
- KUNTER, Nurullah / YENİSEY, Feridun / NUHOĞLU, Ayşe: *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, (Ceza Muhakemesi Hukuku), 15. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- KUNTER, Nurullah / YENİSEY, Feridun: *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 11. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- MITCHELL, John Malcolm: “Archon”, (Ed.) HUGH, Chisholm: *Encyclopædia Britannica*, Cilt 2, 11. Baskı, Cambridge University Press, 1911.
- OKANDAN, Recai Galip: *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1951.
- OKANDAN, Recai G.: “Kadim Yunanda Hususi Hukuk, Ceza Hukuku, Adli Teşkilat ve Muhakeme Usulü”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2011, Cilt 17, Sayı 3-4, s. 786-815.
- ÖNDER, Ayhan: *Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt I*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991.
- ÖZBEK, Veli Özer: *CMK İzmir Şerhi-Yeni CMK'nın Anlamı*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005.
- ÖZBEK, Veli Özer / DOĞAN, Koray / BACAKSIZ, Pınar: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020.
- ÖZDEMİR, Şükrü: “Hukukçu Eğitimi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1992, Sayı 2, s. 167-218.
- ÖZEN, Mustafa: *Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri*, 5. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara, 2020.
- ÖZEN, Mustafa: “Kamu Davası Açma Konusunda Benimsenen İlkeler, Cumhuriyet Savcısının Takdir Yetkisi ve İddianamenin İadesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2009, Sayı 3, s. 17-28 (İddianamenin İadesi).

- ÖZKORKUT, Nevin Ü: "Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2003, Cilt 53, Sayı 4, s. 147-154.
- ÖZTÜRK, Bahri / TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / SIRMA GEZER, Özge / SAYGILAR KIRIT, Yasemin F., / ALAN AKCAN, Esra, / ÖZAYDIN Özdem / ERDEN TÛTÛNCÛ, Efser / ALTINOK VIL-LEMIN, Derya / TOK, Mehmet Can: *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020.
- ÖZTÜRK, Bahri: *Ceza Muhakemesi Hukukunda Koşuşturma Mecburiyeti*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi No:17, Ankara, 1991 (Hazırlık Soruşturması).
- PRADEL, Jean: "Çağdaş Sistemlerde Karşılaştırmalı Ceza Usulü, ISIC Kolokyumlarının Sentez Raporu", (Çev.) DÖNMEZER, Sulhi: *Çağdaş Sistemlerde Karşılaştırmalı Ceza Usulü*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- POTTS, D. T.: *The Archaeology of Elam*, Cambridge University Press, 1999.
- ROTH, Martha Tobi: *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor, (Writings from the Ancient World, Band 6)*, Society of Biblical Literature, 2. Baskı, Atlanta-Georgia, 1995.
- SELÇUK, Sami: "Eski Çağlarda Suç Hukuku", *Prof. Dr. Nevzat Toroslu'ya Armağan, Cilt II*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2015, s. 1013-1059.
- SOYASLAN, Doğan: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.
- SÖZÜER, Adem / TEKDAĞ, Kenan: "Ceza Muhakemesi Kanunu Neler Getiriyor", *Hukuki Perspektifler Dergisi*, 2005, Sayı 3, s. 48-62.
- SUOLAHTI, J.: *The Roman Censors: A Study on Social Structure*, Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki, 1963.
- ŞAHİN, Cumhur / GÖKTÜRK, Neslihan: *Ceza Muhakemesi Hukuku Cilt I*, 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020.
- ŞAHİN, Cumhur / GÖKTÜRK, Neslihan: *Ceza Muhakemesi Hukuku Cilt II*, 10. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020.
- ŞIK, Hüseyin: *Türk Adli Yargı Sisteminde Savcılık Kurumu*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2018.
- TANER, Fahri Gökçen: *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.
- TOROSLU, Nevzat / FEYZİOĞLU, Metin: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 20. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2020.
- TOSUN, Öztekin: *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri*, 2. Basım, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984.
- TUTKAOĞLU Uğur Can: "Babil Hukukunda Awilum, Muşkēnum ve Wardum", *OANNES*, 2020, Cilt 2, Sayı 2, s. 209-223.
- ÜÇOK, Coşkun: "Savcılarının Avrupa Hukukunda Gelişmesi ve Türkiye'deki Kuruluşu", *Ord. Prof. Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964.
- ÜÇOK, Coşkun / MUMCU, Ahmet / BOZKURT, Gülnihal: *Türk Hukuk Tarihi*, 22. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2020.
- ÜNAL, Ertuğrul: *Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.
- ÜNVER, Yener / HAKERİ, Hakan: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 17. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020.
- WOHLERS, Wolfgang: *Entstehung und Funktion der Staatsanwaltschaft*, Duncker und Humblot, Berlin, 1994.
- WILINSKI, A.: "Roma Hukuk ve Ceza Hukukuna Bir Kuşbakışı", (Çev.) ERDOĞMUŞ, Belgin, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1983, Cilt 1, Sayı 1, s. 329-335.

- YAVUZER, M. Salih: *İslam Yargılama Usulünde Deliller ve Takdiri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1985.
- YAZICIOĞLU, Yılmaz: “5271 sayılı Yeni CMK Uyarınca Soruşturma ve Soruşturma İşlemleri”, *Legal Hukuk Dergisi*, 2005, Sayı 32, s. 2915-2921.
- YENİSEY, Feridun: “Ceza Yargılamasında ve Adli Teşkilatta Cumhuriyet Öncesi Durum ve Cumhuriyetten Sonraki Gelişmeler”, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk Sempozyumu Atatürk İlkeleri ve Ceza Hukuku (15-18 Aralık 1981)*, İstanbul, 1983, s. 39-66.
- YENİSEY, Feridun: *Uygulanan ve Olması Gereken Ceza Muhakemesi, Hazırlık Soruşturması ve Polis*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- YENİSEY, Feridun / NUHOĞLU, Ayşe: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020.
- YILDIZ, Ali Kemal: *Ceza Muhakemesinde İspat ve Delillerin Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- YURTCAN, Erdener: *Ceza Yargılaması Hukuku*, 16. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.
- YURTCAN, Erdener: *CMK Şerhi*, Adalet Yayınları, İstanbul, 2006.
- YÜRÜK, Hüseyin: “Osmanlı Devletinde Adalet Sistemi ve Teşkilatı İçinde Bir Örnek Şahsiyet Adliye Nazırı Abdurrahman Nureddin Paşa”, *Adalet Dergisi*, 2020, Sayı 65, s. 631-654.
- ZAFER, Hamide: “Türk Ceza Adalet Sisteminde Savcılığın Hukuki Statüsü”, (Ed.) CENTEL, Nur: *Ceza Muhakemesi Hukukunda Güncel Konular, Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırma Konferansları Serisi 1*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 1-26.